

З М І С Т:

ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ПОГРОЗА АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ	20
1.1 Генезис законодавства України про погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи.....	20
1.2 Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи: відмежування від суміжних складів злочинів.....	38
РОЗДІЛ 2. ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ	55
2.1 Об'єкт погрози або насильства щодо захисника чи представника особи.....	55
2.2 Потерпілі у складі злочину: загальна характеристика.....	65
2.3 Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи: об'єктивна сторона.....	75
РОЗДІЛ 3. СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ	83
3.1 Суб'єкт у складі злочину.....	83
3.2 Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи: суб'єктивна сторона.....	90
ВИСНОВОК	110
ЛИТЕРАТУРА	116

ВСТУП

Актуальність теми. Конституція України проголошує людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю, а утвердження та забезпечення прав і свобод людини – головним обов'язком держави (ст. 3 Конституції України), що потребує не тільки свого правового закріплення, а й надання кожній людині право на правовий захист. В ст. 59 Конституції України закріплено, що для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура [1].

Конституційний Суд України зазначає, що гарантування кожному права на правову допомогу в контексті частини другої статті 3 та статті 59 Конституції України, покладає на державу відповідні обов'язки щодо забезпечення особи правовою допомогою належного рівня. Такі обов'язки обумовлюють необхідність визначення в законах України, інших нормативно-правових актах порядку, умов і способів надання цієї допомоги та відповідних гарантій у забезпечення якості та безпеки надання такої допомоги. Недотримання цього можуть привести до звуження або навіть обмеження змісту та обсягу права кожного на правову допомогу [2].

З врахуванням цього, законодавче регламентування кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи (ст. 398 КК України) має сьогодні надзвичайне політико-правове значення і є конче необхідним з врахуванням принципового реформування національної судової системи. Це суспільно небезпечне діяння дискредитує конституційну ідею побудови правової держави, завдає серйозної шкоди діяльності органів правосуддя та в певній мірі дискредитує головне завдання усієї правової системи: охорона особи, її прав і свобод. Аналіз судово-слідчої практики показує, що у переважній більшості випадків захисник чи представник особи стає жертвою цього злочину під час здійснення діяльності, пов'язаної з наданням правової допомоги, такі діяння носять переважно насильницькій характер і вчиняється як під час безпосередньо

виконання потерпілими своїх обов'язків, пов'язаних з наданням правової допомоги, так і після їх виконання, що додаткового підкреслює суспільну небезпечність цих діянь [3; 86]. Але незважаючи на це, проблематика правового захисту цього необхідного учасника кримінального провадження на дисертаційному рівні не досліджувалась.

Це підкреслює необхідність в сучасних умовах монографічного дослідження соціальної обумовленості, юридичної природи, правової ефективності, можливостей подальшого вдосконалювання законодавчої конструкції та практики застосування кримінально-правових норм, що забезпечують законну діяльність захисників чи представників особи та передбачають відповідальність за посягання на таких осіб, уточнення та поглиблення деяких теоретичних положень як за даною та суміжними проблемами, що й обумовило вибір теми дослідження.

Слід зазначити, що проблеми кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи не залишалися без уваги з боку вчених в галузі кримінального права. Вони висвітлювалися (як правило, в рамках вивчення злочинів проти правосуддя) в роботах П. П. Андрушка, М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, В. О. Глушкова, В. К. Грищука, О. М. Джужи, О. М. Костенка, М. Й. Коржанського, В. М. Кудрявцева, М. І. Мельника, П. П. Михайленка, І. П. Міщук, А. О. Мороз, А. А. Музики, В. О. Навроцького, В. І. Осадчого, М. І. Панова, А. В. Решнюка, А. В. Савченка, В. В. Сташиса, Є. Л. Стрельцова, В. Я. Тація, В. І. тютюгіна, М. І. Хавронюка, Н. М. Ярмиш, с. С. Яценка та інших дослідників.

Однак ряд положень кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи до теперішнього часу залишаються спірними, не до кінця проаналізованими що обумовлює необхідність теоретичного дослідження проблематики кримінально-правового захисту захисників чи представників особи у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги в сучасних умовах розвитку вітчизняної кримінально-правової теорії і правозастосовної практики.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є комплексне кримінально-правове вивчення проблем кримінальної відповідальності за погрозу або

насильство щодо захисника чи представника особи і формування на цій основі науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення відповідної норми Кримінального кодексу України та підвищення ефективності застосування кримінального законодавства.

Для досягнення цієї мети були поставлені такі завдання:

– дослідити історико-правові аспекти та соціальну зумовленість встановлення кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи;

– з'ясувати суттєві юридичні ознаки погрози або насильства щодо захисника чи представника особи;

– дати детальну кримінально-правову характеристику складу злочину погрози або насильства щодо захисника чи представника особи;

– розв'язати проблемні питання відмежування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи від суміжних злочинів;

– з урахуванням тенденцій розвитку кримінального законодавства про погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи опрацювати і науково обґрунтувати конкретні рекомендації по його вдосконаленню і практики застосування.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складають зміст правомірної діяльності захисника чи представника особи у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги і які виникають у зв'язку із вчиненням насильства щодо цих осіб.

Предмет дослідження – кримінально правова характеристика погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, практика їхнього застосування, наявні наукові теорії по даній проблематиці, а також необхідні для їхнього з'ясування норми інших галузей права.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації складає діалектичний метод, як загальнонауковий метод пізнання соціально-правових явищ. Комплексно-системне дослідження погрози або насильства щодо захисника чи представника особи обумовило застосування різних наукових методів:

формально-догматичного (логічного), системного аналізу, порівняльно-правового, історико-правового і статистичного.

За допомогою історико-правового методу досліджено історію розвитку законодавства, що передбачало відповідальність за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи. Порівняльно-правовий метод застосовано при порівнянні положень законодавства України про погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи з відповідними положеннями кримінального законодавства зарубіжних країн. За допомогою юридичного (догматичного) методу та методу системного аналізу розглянуто об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу цього злочину, виявлено недоліки даної норми, сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи. При вивченні правозастосовної практики, проведенні контент-аналізу преси використовувався статистичний метод.

Нормативною базою дослідження є: Конституція України, Кримінальний кодекс України та інші закони України. З метою порівняльного аналізу автор ознайомився (в перекладах) з зарубіжним кримінальним законодавством про погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи. Історичний метод дослідження вимагав вивчення кримінального законодавства в процесі його розвитку. Також у роботі аналізуються необхідні для дослідження положення постанов вищих судових інстанцій, які діяли раніше в УРСР, СРСР.

Емпіричною основою дисертаційного дослідження є матеріали практики судів України в справах про злочин, передбачений статтею 398 КК України та інші суміжні. Також були використані статистичні звіти та огляди судової практики Верховного Суду України, Верховного Суду СРСР, УРСР, а також довідки, огляди та статистичні дані Генеральної прокуратури України, МВС України.

Комплексно-системний підхід до вивчення погрози або насильства щодо захисника чи представника особи вимагав ознайомлення з літературою інших наукових галузей: філософії, логіки, психології, загальної теорії права, кримінології, міжнародного права, а також звернення до енциклопедій, словників

інших довідкових видань.

Наукова новизна одержаних результатів. Робота є комплексним дослідженням проблем кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи, в якому на основі аналізу практики та теоретичного узагальнення спільних і відмінних ознак складів злочинів запропоновані напрями удосконалення кримінального законодавства та сформульовані рекомендації щодо більш якісної кваліфікації суспільно небезпечних діянь стосовно захисника чи представника особи.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані в роботі наукові положення, висновки і пропозиції можуть бути використані у правотворчості – пропозиції по вдосконаленню кримінального законодавства можуть бути враховані при внесенні змін та доповнень до Кримінального кодексу України; правозастосуванні – рекомендації щодо вдосконалення практики застосування положень кримінального законодавства і можуть сприяти правильному вирішенню багатьох питань, наприклад, кваліфікації вчиненого, розмежування цього злочину від суміжних, запобіганню злочинів тощо.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломного дослідження, висновки та пропозиції оприлюднені автором у вигляді доповідей і виступів у роботі Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців « Науковий погляд молоді: ключові питання сучасного етапу реформування системи вітчизняного законодавства» з наявністю наукової публікації з теми дипломної роботи 12-13 грудня 2019 р.

РОЗДІЛ 1. ПОГРОЗА АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДОКТРИНІ УКРАЇНИ

1.1 Генезис законодавства України про погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи

Історія вітчизняного правосуддя бере свій початок ще із часів Київської Русі, у якій судові функції належали посадникам і тіунам, а вища судова влада – князю. У давньоруському законодавстві було відсутнє відмежування судової влади від влади виконавчої [4, с. 130-131]. Князь управляв країною, вершив суд, ухвалював закони, тобто зосередив у своїх руках усю повноту влади. Першими письмовими джерелами права Давньоруської держави є договори з Візантією. Дослідниками різних періодів визнається важлива роль трьох договорів князів Київської Русі з Візантією – 911, 944 і 971 років [5, с. 97], у яких містилися норми, присвячені міжнародному та торговельному праву, кримінальному та процесуальному праву. Два із зазначених договорів відомий юрист М. Л. Дювернуа назвав першими справжніми пам'ятниками «найдавнішого юридичного буття» [6, с. 50] і підкреслив значення договорів саме для судочинства, що для історії утворення права договори князів із греками мають таке значення, що в них у перший раз твердо і письмово встановлені були норми, за яких повинен був діяти суд [6, с. 50].

Слід зазначити, що в договорах і інших джерелах раннього періоду взагалі не містилося згадування про відповідальність за посягання на учасників здійснення правосуддя. Відсутність такої регламентації зовсім не означало відсутності якої-небудь відповідальності особи за подібні діяння. Цей висновок впливає із сукупності як джерел стародавнього права, так і звичаїв і практики розгляду позовів того часу.

Однак, незважаючи на відсутність більш-менш докладної нормативної регламентації, відповідальність за посягання на учасників здійснення правосуддя існувала у Київській Русі, починаючи із зародження державності, існувала й до нормативної регламентації в писаних джерелах права.

Подальший розвиток вимагав правового регулювання багатьох відносин, у

тому числі судової діяльності та відповідальності за посягання на учасників правосуддя. Таким нормативно-правовим актом став один з перших першоджерел національного права, що дійшли до нас, а саме Руська Правда. Незважаючи на те, що її не можна віднести до числа власне кримінальних законів, проте, у ній містилися норми й кримінального права в сучасному його розумінні [7, с. 37].

Скорочена редакція «Руської правди» формувалась у XII–XIV ст., тобто вже після розпаду Київської Русі [8, с. 53]. Застосувалась ця редакція як джерело права у Галицько-Волинській державі, Великому князівстві Литовському та Московському царстві. Мала важливе значення під час кодифікації права у цих державах. В цей час посилилася відповідальність за злочини, спрямовані проти князя та його влади. Поряд зі штрафами почали застосовувати такі види покарань, як смертна кара, ув'язнення у фортеці, вигнання, конфіскації, причому не лише до суспільних низів, але й до відомих, багатих і знатних бояр [9, с. 30; 10, с. 241].

На тих землях України, які перебували в складі Великого князівства Литовського, Руська Правда діяла до 1529 року, а значна частина її норм у редагованому вигляді увійшла до складу Судебників 1468, 1550 років, Статутів 1529, 1566 і 1588 років, а також інших актів законодавства цієї держави [11, с. 181].

Так, у Судебнику 1550 року продовжилося формування складів злочинів проти правосуддя. У період дії Судебника 1550 року до осіб, що здійснюють правосуддя крім бояр, окольничих і дяків відносилися також дворецький і скарбничий. Оскільки особи, що здійснюють правосуддя відносилися до високопоставлених посадових осіб, то покарання для них було не конкретизоване та могло призначатися тільки государем, тобто главою держави [12, с. 26]. Таким чином, у Судебниках 1468 та 1550 років були сформовані норми, спрямовані на кримінально-правову охорону судової влади, причому як з боку самих суддів, так і з боку інших осіб.

Перехід Війська Запорозького під протекцію московських царів зумовив проникнення, а потім і поширення на українських землях російських правових норм. Головним чином, їх визначали царські грамоти й «іменні» укази, постанови Сенату та інших вищих органів центральної влади. Певний вплив в Україні мав

перший в історії Московії систематизований кодекс законів «Соборне Уложення» 1649 року [7, с. 107].

У зазначеному нормативному акті суттєво розширене коло поставлених під охорону кримінального закону об'єктів. Серед таких Соборне уложення 1649 року називає церкву, державу, родину, особу, власність, моральність. Прослідковуються спроби кримінально-правової охорони порядку управління. А охорона особисто государя та «государевих людей» стала зовнішнім вираженням стабільності корони, підтримки державної стабільності, настільки необхідних до моменту прийняття Соборного уложення 1649 року.

За царським указом від 28 серпня (9 вересня) 1728 року, відомим під назвою «Рішучі пункти гетьману Данилу Апостолу» [13, с. 623-634] з представників козацької старшини була утворена спеціальна кодифікаційна комісія, яка закінчила роботу у 1743 році виробленням проекту збірника законів, що одержав назву «Права, за якими судиться малоросійський народ» [14].

«Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року мали чітку структуру і склалися з 30 глав, які поділялися на 532 артикули і 1607 пункти. Кодекс містив норми адміністративного, цивільного, торгового, кримінального і процесуального права. За високою юридичною технікою «Права, за якими судиться малоросійський народ» є однією з найцінніших пам'яток української правової культури XVIII століття. Хоч Кодекс і не набув офіційної чинності, п'ятнадцятирічна праця українських правників мала позитивний вплив на подальший розвиток українського правознавства. Повнотою та чіткістю викладу норм закону та абстрактних правових дефініцій, досконалою юридичною термінологією Кодекс був досконаліший від існуючих тоді правних книг [15].

Саме у «Правах, за якими судиться малоросійський народ» вперше у значенні захисника прав сторони вживається термін «адвокат» [16, с. 172]. Так, в 7-11 артикулах VII глави вміщено досить детальний виклад прав та обов'язків правних заступників спірних сторін на суді. Кодекс поділяв правних заступників на дві категорії: на випадкових правних заступників, що вели в судах одну якусь звірену їм справу, та на правних заступників-адвокатів, що знаходилися при судах і

професійно займалися веденням чужих судових справ. За Кодексом, «кожний право- й дієздатний громадянин може бути правним заступником на суді, крім:

а) осіб духовного стану, які можуть вести лише справи церков та монастирів з доручення своїх начальників;

б) осіб підозрілих, зганьблених, жінок, невільників, відлучених від церкви, жидів і невірних взагалі (жиди й невірні можуть вести справи тільки своїх одновірців);

в) судді й судові урядовці не можуть вести справи в тих судах, де самі служать» [16, с. 172].

Правні заступники виступали на суді на підставі писаних уповноважень, якими їм довірялося вести якусь одну або й всі справи; у справах маловажних, що могли бути вирішені в суді без писемного досліду, уповноваження може бути дане на словах на суді (арт. 8). До другої категорії Кодекс зараховував осіб, що приділені до певного суду й професійно займалися представництвом сторін та веденням їх справ у суді. Таких правних заступників Кодекс іменує адвокатами, особливими або присяжними повіреними, бо вони мусили скласти присягу за особливою формою (VIII, 7, 2). Правні заступники – професіонали виконували свої функції добровільно, на підставі договору й уповноваження, як і інші правні заступники, а крім того суд мав право призначати їх правними заступниками для безплатного ведення судових справ неповнолітніх сиріт, божевільних або незаможних і неосвічених людей, що не могли самі вести своїх справ у суді, без огляду на те, чи ці особи просили суд про призначення їм правного заступника, чи ні (арт. 7). Кодекс містив ряд правил про права й обов'язки присяжних повірених і встановлює кари за порушення ними обов'язків проти клієнтів і суду, в тому числі кару позбавленням права займатися професією адвоката, а в найтяжчих випадках зловживання довір'ям клієнта та підробки уповноваження чи документів – кару утинанням язика. Сукупність цих правил складала своєрідний статут інституту професійної адвокатури при українських судах першої половини вісімнадцятого століття [16, с. 172-173].

Стосовно кримінально-правової охорони повірених, адвокатів у пункті другому артикулу третього глави XXVI цього Кодексу йшла мова: пункт 2 «Кто бы войта, бурмистра, писаря, кавника, и других урядников въ суде нобиль, тронуль, либо словами обесчестить, таковъобесчещенный вставъ изъ своего места, имясть сатисфакции иенать темъ и се суде и другихъ урядниковъ и съ темъ продерзателемъ поступать и его штрафовать, какъ въ главе 7, въ артикуле 5, о процессе судовомъ показано» [14, с. 759]. За пунктом третім: «Равная должность предложить челобитчику и ответчику иль их поверенным, чтобъ они при произвождении въ суде градскомъ своихъ дель, учтиво между собой поступными и одинъ другого не укоряя ниже досаждая, говорили бь только то, что дело ихъ касается буди же бы кто от нихъ презирая почтение судиямъ и къ судебному дому должное своего соперника словами обезпечить или боемъ коснулся, с таковымъ поступать да и в протчемъ процессе или тяжбе судящихся, иметь такъ содержать себе магистратъ и урядники, как о томъ въ артикулах 7 и 8 прочихъ главъ сего права показано» [14, с. 759-760]. Приведене дає можливість стверджувати про перші спроби здійснити кримінально-правовий захист осіб, що здійснювали захист або представництво у судовому процесі.

Аналізуючи вищезгадані нормативно-правові акти, можна стверджувати, що починаючи з епохи абсолютизму, у законодавстві про охорону діяльності осіб, що приймали участь у судочинстві прослідковуються дві тенденції. Перша полягала в тому, що кримінально-правове регулювання нормальної діяльності судових органів здійснювалося за допомогою комплексу спеціальних заборон, що охоплювали практично всі можливі варіанти злочинних посягань на учасників судового процесу та інших уповноважених суб'єктів. Друга полягала у відмові від конструювання спеціальних норм, що передбачають відповідальність за посягання на таких суб'єктів, або у віднесенні даних норм до злочинів, спрямованих на інші об'єкти. Пояснюється це недостатньою розвиненістю теорії кримінального права, зокрема, вчення про двооб'єктні злочини, які, порушуючи певну систему благ, заподіюють шкоду, у тому числі й інтересам особи. Усі посягання на діяльність

осіб-учасників судочинства, не пов'язані із заподіянням їм смерті, супроводжувалися суворими санкціями [17, с. 24-25].

У першій половині XIX століття майже всі українські землі перебували під владою Російської імперії, поза межами якої залишилися тільки Галичина, Буковина і Закарпаття. Загалом суспільно-політичний устрій і право України після ліквідації національної політичної автономії існували в контексті функціонування різних правових систем, а власне судоустрій був позбавлений концептуальної єдності [18, с. 4].

Реформування правової системи в Росії, що почалося у середині XIX століття торкнулось і фундаментальних основ судової системи, зокрема, адвокатської діяльності. Так, відповідно до «Положення про введення в дію Судових статутів» адвокати поділені на присяжних та приватних повірених (глава II розділу IX Судових статутів «Про присяжних повірених») [19, с. 147].

Певний прогрес у кримінально-правовому забезпеченні недоторканості осіб, що здійснювали захист або представництво у судовому процесі прослідковується і у Уложенні про покарання карні і виправні 1845 року [20], яке містило, у порівнянні з попередніми законами, більш досконалу та диференційовану систему складів злочинів проти нормальної діяльності учасників судочинства, а також їх життя та здоров'я.

Норми, що передбачали відповідальність за вчинення даних діянь знаходилися в розділі IV «Про злочини та проступки проти порядку управління», де містилися склади таких злочинів, як образа «лайливими словами», побоями або іншою якою-небудь «явно насильницькою дією», а також явна неповага до службових місць і чиновників при виконанні службових обов'язків [20, с. 248-249]. До таких чиновників, що могли виступати в якості потерпілих за вказаними статтями були і присяжні повірені [266, с. 230-231].

Як самостійний правовий інститут адвокатура в Україні була запроваджена після проведення на початку шестидесятих років XIX століття судової реформи, в результаті якої поряд із проголошенням таких буржуазно-демократичних принципів як відокремлення його від адміністрації, загальний і рівний для всіх суд,

гласність процесу тощо, було закріплено й право обвинуваченого на захист [21, с. 55].

22 березня 1903 року був прийнятий новий Кримінальне уложення 1903 року, у якому були враховані зміни, що відбулися в імперії; характер і техніка його нормативних установлень виявилися такими, що, незважаючи на зміну суспільно-політичного ладу в 1917 році, вони не втратили актуальності і вплинули на зміст нормативних актів радянського періоду. Укладення складалося з 37 глав, що включали 687 статей, з яких 72 відносилися до Загальної частини, яка містила положення про злочин і покарання, формах вини, суб'єкт злочину, обставини, що виключають злочинність діяння та інші інститути, основна суть яких не змінилася і теперішнього часу [255].

У Кримінальному уложенні 1903 року злочини, що представляють інтерес для нашого дослідження, були виділені в спеціальну главу VII «Про протидію правосуддю» [22, С. 278-338], яка містила 22 статті, серед яких були представлені лише норми про злочини, вчинювані громадянами [23, С. 28-35]. Злочини, які нині законодавець відносить до злочинів проти правосуддя, що вчиняються посадовими особами, були поміщені у главі XXXVII «Про злочинні діяння по службі державній і громадській».

У главі VII не було норм, які б передбачали відповідальність за посягання на суддів і судових чиновників, відповідні норми містилися в главі VI «Про непокору владі», де вони розглядалися як окремі випадки насильницьких дій проти службовців [140, С. 112]. Так, у якості загальної норми, що регулювала випадки насильницького опору законній діяльності службовців, виступала стаття 142 Уложення 1903 року.

Суспільна небезпечність злочину полягала в тому, що винний, не задовольнявшись пасивною протидією владі, переходив до активного посягання на її представників, до насильницького опору їх діям.

При визначенні потерпілого від цього злочину, знову звернемося до думки професора М. С. Таганцева, який вважав, що потерпілими можуть бути уповноважені влади, по-перше, урядової; по-друге, громадської, до якої віднесено

владу міську, земську, до певної міри станову; по-третє, це приватні особи, які за особливою вказівкою закону користувалися правами представників урядових органів и охоронялися від посягань так само як і державні службовці. Таким чином, під дію статті 142 Кримінального уложення 1903 року підпадав, наприклад, опір судовому приставу, що приводив до виконання судову ухвалу; опір поліцейському, який давав розпорядження для охорони порядку; опір військовому, який виконував наказ у сфері охорони громадського порядку; опір сільським або польовим сторожам, лісовій чи митній варті, чиnam акцизу тощо [25, с. 256].

Кваліфікуючою ознакою злочину, передбаченого статтею 142 Кримінального уложення 1903 року було його вчинення декількома особами, або застосування зброї, або спричинення тілесних ушкоджень.

Диспозиції статей 145-146 Уложення 1903 року містили опис об'єктивної сторони примушування службовця за допомогою фізичного та психічного насильства до невиконання його обов'язків або зловживанню посадовими повноваженнями [25, с. 264-265].

Слід зазначити, що термін «насильство», хоча й використовувався при конструюванні норм як в Уложенні 1845 року, так і в Уложенні 1903 року, але легального визначення не мав. Представники науки кримінального права розрізняли насильство фізичне та психічне. Фізичне насильство підрозділялося на безумовне та умовне. У першому випадку воля потерпілого паралізована повністю, у другому випадку насильство спрямоване на волю потерпілого, його змушують виконати певні дії [26, с. 12].

Психічне насильство пов'язувалося з погрозами. Так, на думку професора І. Я. Фойницького, «психічне насильство передбачене особливо, постановами про погрози» [27, с. 88], отже, це поняття є відмінним від фізичного насильства. Однак, у Кримінальному уложенні 1903 року поняття погрози, насильства, тілесного ушкодження, як і раніше, не мали чіткого, визначеного характеру, так само як і санкції дуже носили, переважно, загальний характер.

Аналіз законодавства про відповідальність за злочини, вчинені у сфері правосуддя, що діяло в теренах України до 1917 року, свідчить про те, що,

незважаючи на значну увагу, яке законодавець приділяв злочинам проти правосуддя, безпека суддів, присяжних засідателів, адвокатів, приватних повірених, а так само інших суддівських чиновників практично не розглядалася як об'єкт, що підлягає захисту, що, безумовно, було недоліком кримінального законодавства, яке забезпечувало кримінально-правовий захист осіб, що приймали участь у судовому процесі, в тому числі і захисників чи представників особи.

Після падіння Російської імперії, Україна спробувала повернути самостійність, яка була дуже короткочасною, тому перша Українська Народна Республіка (17 березня 1917 р. – 29 квітня 1918 р.) не змогла, не встигла видати жодного закону, видавши лише чотири політичних Універсали (останній 22 січня 1918 р.) [28, С. 52]. Третій універсал Центральної Ради 1917 року ствердив, що «суд в Україні повинен бути справедливий, відповідний духові народу» [29]. Згідно з цим Центральна Рада законом від 17 грудня 1917 року встановила Генеральний Суд, як найвищу судову установу країни [30, С. 42]. На західних українських землях Українська Національна Рада законом від 21 листопада 1918 року «Про тимчасову організацію судівництва та вимір справедливості» ствердила, що суди мають бути незалежні, і встановила Найвищий Суд у Львові [31]. Таким чином, тривалий час на території України залишалось чинним законодавство Російської імперії, Тимчасового уряду та Австро-Угорської монархії, у той час як радянський уряд Росії, а слідом за ним і більшовицький уряд України оголосили нечинними на своїй території закони повалених урядів, у тому числі й уряду Центральної Ради. Проте певний час в Україні допускалася можливість застосування законодавства Російської імперії, у тому числі й кримінального, якщо якісь питання не були врегульовані законами нової влади.

Перші акти радянського кримінального законодавства мали різко класовий характер і ґрунтувалися на ідеї революційного насильства [32, с. 22]. В основному відповідальність за злочини в перші роки радянської влади встановлювалася окремими декретами, постановами та інструкціями. Так, норми, що встановлюють відповідальність за злочини, містилися в декретах про суд і революційні трибунали [33].

14 лютого 1919 року Рада Народних Комісарів УСРР Декретом про суд вдруге ліквідувала відновлену Центральною Радою присяжну і приватну адвокатуру (після окупації України в лютому 1918 року кайзерівською Німеччиною), і затвердила «Тимчасове положення про народні суди і революційні трибунали УСРР» [34], яке передбачало також порядок організації захисту в народних судах і революційних трибуналах. Так, для захисту були створені колегії правозаступників в народних судах та окремі – при революційних трибуналах. Члени перших обирались з числа громадян, що відповідали вимогам, установленим для виборців 1. У повітах члени колегії обирались відповідними виконками, в містах – міськими Радами, при ревтрибуналах – губвиконками [34].

26 жовтня 1920 року було прийняте «Положення про народний суд УСРР», за яким правозаступники обов'язково залучалися як захисники обвинувачених у кримінальних справах, які розглядалися за участю шести народних засідателів [35, с. 194]. Тобто в інших випадках участь захисника не була обов'язковою, що суперечить основоположним принципам кримінального процесу. В зазначений період захист особи при здійсненні кримінального судочинства пов'язували не з дотриманням принципу кримінального судочинства – забезпечення особі права на захист від обвинувачення, а з виникненням та діяльністю сторони обвинувачення, що само по собі, було вузьким розумінням такого широкого поняття, як кримінально-процесуальний захисті [36, с. 311]. «Тимчасовим положенням про революційні трибунали УСРР» від 14 лютого 1919 року регулювалася діяльність колегії правозаступників. За протоколом першого розпорядчого Засідання від 31 травня 1919 року Верховного революційного трибуналу на нього, користуючись слідчою частиною при Народному Комісаріаті Юстиції УСРР, покладалося завдання по створенню Колегії обвинувачів та правозаступників по мірі надходження та накопичення підсудних йому справ [37].

З часом, нормативні акти перших років радянської держави, що реагували на найбільш нагальні в конкретний історичний момент проблеми, поступово поступалися місцем систематизованим актам. Була потрібна уніфікація

законодавства, і у сфері кримінального права таким актами, що вирішили проблему систематизації і уніфікації, став Кримінальний кодекс РРФСР 1922 року [38].

У перших кримінальних кодексах радянської доби (КК УСРР 1922 року і КК УСРР 1927 року) законодавець не вважав за потрібне виокремлювати злочини проти правосуддя, розглядаючи їх складовою державних злочинів [39, с. 55].

У 1922 році відбулася судова реформа, яка стосувалася, зокрема, організаційного оформлення адвокатури. У Положенні про судоустрій Української СРР від 16 грудня 1922 року встановлювалася єдина система судових установ: народний і губернський суди, Верховний Суд УСРР. Для забезпечення трудящим юридичної допомоги у цивільних справах та захисту в кримінальних справах при губернських судах і під наглядом цих судів діяли колегії захисників [234, с. 78]. 2 жовтня 1922 року було прийнято Положення про адвокатуру Української СРР [40]. 14 листопада 1922 року Народному комісаріату юстиції УСРР затвердив Інструкцію про організацію губернських колегій оборонців у кримінальних та цивільних справах, які створювалися при губернських радах народних суддів [41].

Положення про адвокатуру визначало, хто міг стати членом колегії: це були особи, які мали практичний стаж роботи не менше двох років в органах юстиції або теоретичну і практичну підготовку, ступінь і порядок визнання якої встановлювався інструкцією Народного комісаріату юстиції УСРР. Містився в ньому і перелік осіб, які не могли бути членами колегії оборонців: це – неповнолітні; особи, які не мають виборчих прав; особи, що перебувають під слідством або судом, звинувачені у злочинах, за скоєння яких встановлено позбавлення волі або інше тяжке покарання; обмежені в правах за судовим вироком; особи, що перебувають під опікою; особи, виключені з колегії оборонців (тільки після трьох років з часу виключення дозволялося клопотати про поновлення членства у колегії) [42, с. 31-32].

Численні зміни і доповнень до КК УСРР 1922 року відбулися після прийняття союзним законодавцем у 1924 році Основних начал кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік [43]. З огляду на необхідність приведення Кримінального кодексу УСРР у відповідність з Основними началами перед

українським законодавцем постало завдання приступити до розробки і прийняття нового Кримінального кодексу УСРР. Український законодавець привів норми Загальної частини свого Кримінального кодексу у відповідність із Основними началами, а санкції статей Особливої частини – у відповідність із санкціями, передбаченими статтями КК РСФРР з аналогічними диспозиціями, і з 1 січня 1927 року оновлений Кримінальний кодекс УСРР було введено в дію. Важливою ознакою нового кодексу було те, що він переважно став результатом законотворчої діяльності українського законодавця [132].

Норми, що передбачали відповідальність за злочини проти правосуддя, містились у главах: «Державні злочини», «Злочини проти порядку управління», «Посадові злочини» [132].

Враховуючи, що характерною ознакою реформування радянської адвокатури у двадцятих-тридцятих роках було її одержавлення, інтерес для нашого дослідження представляє стаття 69 КК УСРР 1927 року, яка передбачала відповідальність у чиненні опору з метою перешкодити представникові влади виконувати свої службові обов'язки, тобто в активних діях [44, с. 32-33].

Зазначена стаття передбачала два види опору владі – простий і небезпечний. При простому було відсутнє насильство відносно представника влади (ч. 1 ст. 69 КК УСРР 1927 року). Якщо ж опір влади був поєднаний з насильством над представником влади або його вбивством чи заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, то він був небезпечним (ч.ч. 2, 3 ст. 69 КК УСРР 1927 року) [44, с. 32-33].

Як безумовне досягнення слід відмітити, що Кримінальний кодекс УСРР 1927 року вперше в історії українського радянського кримінального законодавства закріпив ряд норм про кримінально-правову охорону осіб, що виконують громадський обов'язок. Коло цих норм постійно розширювалося у зв'язку з тенденціями до широкого залучення громадськості до розв'язання завдань радянського будівництва та боротьби із правопорушниками [45, с. 242-243].

Аналіз диспозицій цих статей свідчить про неоднорідність передбачених у них злочинів і, отже, про те, що в розглянутий період у українського законодавця

не склалося ще конкретного уявлення про те, що розуміти під правосуддям як об'єктом кримінально-правової охорони [46, с. 296], тим більше якщо це стосувалося кримінально-правової охорони осіб, що виступали захисниками в судовому процесі або надавали правову допомогу громадянам, діяльність яких незважаючи на зарегламентованість та одержавлення більшою мірою сприймалася як виконання обов'язку громадського. Більш того, були взагалі відсутні адресні норми про кримінально-правову охорону працівників органів правосуддя та осіб, що приймали участь у його здійсненні, було відсутнє навіть законодавче визначення «представник влади». Охорона життя та здоров'я таких осіб під час виконання службових обов'язків поглиналася інтересами охорони порядку управління. Мінливі політичні умови, недостатня пропрацьованість теоретичних положень про об'єкт цих злочинів викликали необхідність доповнень і змін кримінального законодавства, а також постійного легального та судового тлумачення його норм. Лише у серпні 1939 року було прийнято перше «Положення про адвокатуру» (в ньому замість слова «захисник» запроваджувалися терміни «адвокат», «адвокатура») [47, с. 21].

У період з 1960 року по 1962 рік союзні республіки, у тому числі і УРСР, приймають нові Положення про адвокатуру. Так, відповідно до Закону про судоустрій УРСР Міністерством юстиції республіки був розроблений проект Положення про адвокатуру, затверджене 25 вересня 1962 року [48]. Згідно зі статтею 1 Положення колегії адвокатів визначалися як добровільні об'єднання осіб, що займаються адвокатською діяльністю, організаційною формою якої були лише юридичні консультації, тобто можливості займатися приватною практикою Положення не передбачало [48].

Новим у Положенні про адвокатуру Української РСР було те, що вводився розділ про права та обов'язки адвокатів. Кожен адвокат мав право обирати та бути обраним до складу органів колегії адвокатів, брати участь в обговоренні питань, пов'язаних з діяльністю колегії, користуватися допомогою по тимчасовій непрацездатності, а також мав право на пенсійне забезпечення на загальних засадах. Зберігалось правило, згідно з яким члени колегії адвокатів не могли

перебувати на службі в державних та громадських установах, організаціях і на підприємствах. Виняток становили адвокати, що займалися педагогічною чи науковою діяльністю [48].

Спеціальна глава «Злочини проти правосуддя» вперше в історії радянського періоду була виділена у Кримінальному кодексі Української РСР 1960 року [49].

Наявність самостійної глави про відповідальність за злочини проти правосуддя свідчить про важливість цієї сфери суспільного життя, роль кримінально-правових засобів в її становленні та охороні.

Структурно її було вміщено у Кримінальному кодексі УРСР між службовими злочинами і злочинами проти порядку управління. Глава містила значну кількість норм, що суттєво відрізнялись від норм попередніх кодексів УСРР [49, с. 67-72].

Причому зосереджувалися в одній главі протиправні діяння, які могли вчинятися різними суб'єктами як «зсередини», так і «ззовні». На думку окремих вчених, зазначене свідчило про формування концепції більш широкого розуміння правосуддя, ніж власне діяльність суду з розгляду та вирішення справ. У цій главі було зведено до єдиного об'єкта діяння (дії чи бездіяльність) слідчих, суддів, співробітників правоохоронних органів і виправних установ, організацій та окремих осіб, від яких залежить виконання завдань правосуддя. Поряд із цим при впорядкуванні глави, як вважав дехто з дослідників, ураховувалася специфіка суб'єктів вчинення злочинів і побудована система злочинів проти правосуддя, яка виділяла посягання посадових осіб правосуддя та діяння інших суб'єктів [50, с. 122].

У главі «Злочини проти правосуддя» першими з кримінально-правових заборон, за порушення яких наставала відповідальність, зазначалися завідомо незаконний арешт, затримання або привід; притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності; примушування до дачі показань [49, с. 67-68].

На думку дослідника С. Мірошніченка, правовідносини, що склалися між державою (в уособленні її органів) і громадянином у зв'язку з такими діями, не мали нічого спільного з правовідносинами, що склалися у сфері правосуддя.

Більш виваженою була позиція законодавця при ухваленні Кримінальних кодексів УСРР 1922 та 1927 років [39, с. 56].

Другу групу становили: винесення суддями завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ст. 176 КК УРСР 1960 року). Порівняно з кримінальними кодексами УСРР 1922 і 1927 років, у Кримінальному кодексі УРСР 1960 року встановлювалася відповідальність за всі види неправосудних судових актів [51, с. 114].

У третю групу було об'єднано діяння, не пов'язані з виконанням винним посадових обов'язків зі здійснення правосуддя (статті 177-187 КК УРСР 1960 року). У законодавця було більше підстав для віднесення таких злочинів до категорії вчинених проти порядку управління, як таких, що унеможливлювали (ускладнювали) діяльність правоохоронних органів, що (крім прокуратури) відносяться до виконавчої гілки влади, або до категорії злочинів, що посягають на честь та гідність людини і громадянина [131, с. 68-72].

Така побудова системи злочинів проти правосуддя, з виділенням діянь, пов'язаних із зловживанням або перевищенням службових повноважень при здійсненні правосуддя, обумовлювалася домінуванням упродовж декількох десятиліть поглядів на систему злочинів проти правосуддя, виходячи із суб'єкта його здійснення [49, с. 11].

Однак, так само, як і попередніх вітчизняних кодексах, адресних норм щодо охорони від злочинних посягань захисника чи представника особи у зв'язку з виконанням ними своїх обов'язків у судовому провадженні кримінальне законодавство УРСР не містило. Певним чином таку кримінально-правову охорону зазначеним особам можливо було забезпечити через застосування статті 190 КК УРСР 1960 року «Погроза або насильство щодо службової особи або громадського працівника» [49, с. 73-74], яка завдяки декільком редакційним змінам трансформувалася у «Погрозу або насильство щодо посадової особи, громадського працівника або громадянина, який виконує громадський обов'язок» [264, с. 785].

За статтею 190 КК УРСР 1960 року кваліфікувалася погроза як відносно посадової особи, громадського працівника, що виконували службовий або

громадський обов'язок, громадянина, що брав участь у діяльності по попередженню або припиненні злочинів або порушень громадського порядку, так і у відношенні їх родичів чи близьких їм осіб. Разом з тим погроза повинна була бути викликана саме службовою або громадською діяльністю названих у статті 190 КК УРСР 1960 року осіб і спрямована на її припинення або зміну [52, с. 347].

Під інтересами особи, що загрозувала зазначеним у статті 190 КК УРСР 1960 року потерпілим, слід було розуміти не тільки його особисті інтереси, але й інтереси інших людей [53, с. 786].

Погроза відносно посадової особи або громадського працівника могла бути виконана до й під час їх діяльності. Про це свідчила її мета: припинення їх діяльності або зміна її характеру.

Погроза відносно громадянина могла бути здійснена або до, або під час, а також після його участі в попередженні або припиненні злочину або порушення громадського порядку.

Суб'єктивна сторона злочину характеризувалася прямим умислом. Для застосування статті 190 КК УРСР 1960 року не мало значення, чи розраховував винний реалізувати свою погрозу [52, с. 347].

Мета злочину була спеціальною: домогтися припинення службової або громадської діяльності або зміни її характеру в інтересах того, хто загрожував, якщо потерпілий посадова особа або громадський працівник. Якщо ж потерпілим був громадянин, то метою погрози могло бути як бажання припинити або змінити його діяльність по попередженню або припиненню злочинів або порушень громадського порядку, так і бажання помститися за неї [53, с. 787].

Суб'єктом злочину була особа, якому виповнилося шістнадцять років.

Частина друга статті 190 КК УРСР 1960 року передбачала відповідальність за нанесення легкого тілесного ушкодження, побоїв або здійснення інших насильницьких дій у відношенні тих же потерпілих, що й у частині першій цієї статті.

Іншими насильницькими діями вважався фізичний (крім побоїв) вплив на потерпілого. Ними могли бути: здавлювання частин тіла, викручування рук або ніг,

катування, таскання за ніс, вуха, волосся, волоком за транспортним засобом, підвішування, залишення зв'язаним на холоді, під дощем, у воді, замикання в сирому приміщенні, насильницька ін'єкція наркотичного засобу, застосування до потерпілого газового балончика, пістолета, гранати тощо [53, с. 778].

Якщо внаслідок насильницьких дій потерпілому були заподіяні середньої тяжкості або тяжкі тілесні ушкодження, вчинене кваліфікували за сукупністю злочинів, передбачених частиною другою статті 190 КК УРСР 1960 року і відповідно статтями 102 або 101 КК УРСР 1960 року [49, с. 45-46]. За сукупністю злочинів кваліфікували й випадки, коли внаслідок насильницьких дій наставала смерть потерпілого, психічне відношення до якої характеризувалося необережною формою вини. Умисне вбивство посадової особи або громадського працівника у зв'язку з їхньою службовою або громадською діяльністю, а також громадянина у зв'язку з його діяльністю по попередженню або припиненню злочинів і порушень громадського порядку кваліфікувалося за пунктом «в» статті 93 КК УРСР 1960 року [49, с. 43].

Треба відмітити, що на відміну від частини першої статті 190 КК УРСР 1960 року у другій її частині говорилося про нанесення легких тілесних ушкоджень, побоїв і вчиненні інших насильницьких дій відносно посадової особи та громадського працівника не тільки з метою припинення або зміни їх діяльності, але й у зв'язку з їхньою службовою або громадською діяльністю. Тому такі дії відносно зазначених осіб, а також громадянина у зв'язку з його участю в попередженні або припиненні злочинів і порушень громадського порядку могли бути вчинені як з метою домогтися припинення або зміни службової або громадської діяльності, так і метою помститися за неї [53, с. 787-788].

При цьому, слід відмітити, що лише з прийняттям Конституції УРСР 1978 року відбулось конституційне оформлення статусу адвокатури. Положення про адвокатуру УРСР 1980 року [54] розширило види юридичної допомоги громадянам, проте, але і воно не сприяло встановленню безпосередньої кримінальної відповідальності за незаконні дії відносно захисника чи представника особи.

23 грудня 1993 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [55], який встановлював систему особливих заходів державного захисту працівників суду і правоохоронних органів від перешкоджання виконанню покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав, а так само від посягань на життя, здоров'я, житло і майно зазначених осіб та їх близьких родичів у зв'язку із службовою діяльністю цих працівників. При цьому суб'єктами цього Закону розумівся досить широкий перелік осіб, які були зазначені в ньому у частині першій статті 2 [55]. Однак, знову ні захисник (адвокат), ні представник особи в зазначеному нормативно-правовому акті не згадувалися.

Під близькими родичами, які відповідно до Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» підлягали захисту, розумілися батьки, дружина (чоловік), діти, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки, посягання на життя, здоров'я, житло і майно яких перешкоджало виконанню працівниками суду і правоохоронних органів покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав [55].

Очевидно, що цей Закон, на час свого прийняття страждав змістовними, термінологічними та системними недоліками. У результаті численних змін і доповнень у главі про злочини проти порядку управління окремі його елементи ввійшли в суперечність із чинним кримінальним законодавством, інші втратили зміст у тій редакції, у якій вони викладені; треті залишалися незавершеними у своєму змісті. Система та характеристика ознак потерпілого потребували постійного вдосконалювання.

Однак, дані зміни та доповнення, внесені у Кримінальний кодекс УРСР 1960 року, давали можливість відзначити високу соціальну потребу в існуванні та постійному розвитку інституту кримінально-правової охорони прав і свобод осіб, які приймали участь у кримінальному процесі та діяльність яких була пов'язана з наданням правової допомоги у поєднанні з тенденціями на посилення та диференціацію відповідальності залежно від характеру діяння та наслідків, що настали.

Кримінальний Кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 5 квітня 2001 року [56], який прийшов на зміну Кримінальному кодексу України 1960 року, передбачив статтею 398 відповідальність за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи, яка поряд зі статтями 397 «Втручання в діяльність захисника чи представника особи», 399 «Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи», 400 «Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги» увійшла до розділу XVIII Особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини проти правосуддя».

1.2 Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи: відмежування від суміжних складів злочинів

Різноманітність форм протиправного злочинного впливу на осіб, які беруть участь в судовому процесі істотно ускладнює застосування статті 398 КК України. У Особливої частини Кримінального кодексу України існує чимало злочинів, які за об'єктивним або суб'єктивним ознаками є подібними до діяння, передбаченого статтею 398 КК України. У зв'язку з цим не викликає сумніву необхідність розгляду питань, пов'язаних з відмежуванням погрози або насильства щодо захисника чи представника особи від суміжних складів злочинів.

І однією з характерних ознак даної норми є наявність в статті 398 КК України безпосереднього додаткового об'єкта – здоров'я потерпілого. Зрозуміло, що кримінальна відповідальність за заподіяння шкоди здоров'ю людини, встановлена, насамперед, статтями розділу II Особливої частини «Злочини проти життя та здоров'я особи». Однак, складі злочинів, суспільно небезпечні наслідки яких охоплюють шкоду здоров'ю людини у різних її кількісних проявах, поміщені й у інших розділах Особливої частини Кримінального кодексу України. Здоров'я людини у цих випадках виступає додатковим безпосереднім об'єктом [57, с. 142], що ми і спостерігаємо у статті 398 КК України.

Тут треба зазначити, що і у межах розділу II Особливої частини КК, закріплено не лише склади злочинів, у яких шкода здоров'ю людини є єдиним наслідком, об'єднувані в теорії кримінального права у групу – злочини проти здоров'я, де здоров'я людини «є єдиним чи основним безпосереднім об'єктом» [57, с. 142]. Статтями цього розділу встановлюється й відповідальність за злочини, об'єднувані у теорії кримінального права у групу – злочини, що ставлять в небезпеку життя і здоров'я [58, с. 63-76], у юридичних складах яких шкода здоров'ю людини є єдиним чи одним з альтернативних наслідків поряд зі смертю. Відповідно, здоров'я людини у цих складах є додатковим безпосереднім об'єктом.

Частина перша статті 398 КК України передбачає відповідальність за погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна захисника чи представника особи, а також щодо їх близьких родичів у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, однак, у Кримінальному кодексі України існують ще декілька правових норм, що передбачають відповідальність за такі злочини як «Погроза вбивством» (ст. 129 КК України), «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу» (ст. 345 КК України), «Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча» (ст. 346 КК України), «Погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок» (ст. 350 КК України) і «Погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного» (ст. 377 КК України), що ставить за необхідне вирішити питання стосовно співвідношення цих норм одне з одним. В даному випадку можна говорити про виникнення конкуренції чи колізії між статтями КК України, що входять до його II та XV розділів Особливої частини Кримінального кодексу України – «Злочини проти життя та здоров'я особи», «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян» та [60, с. 130].

Це означає, що у випадку зі статтею 398 КК України при вчиненні цього діяння одночасно вбачаються ознаки двох і більше складів злочинів, тобто вчинене особою діяння містить ознаки як мінімум двох кримінально-правових норм. Але це положення свідчить про наявність не сукупності злочинів, а конкуренції

кримінально-правових норм, і на відміну від сукупності при конкуренції норм відбувається один злочин, хоча він і містить ознаки двох (або більше) кримінально-правових норм.

Така конкуренція вбачається, в першу чергу, при зіставленні двох правових норм, що передбачають відповідальність за погрозу вбивством – це «Погроза вбивством» (ст. 129 КК України) і «Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи» (ст. 398 КК України). В даному випадку мова йде про такий вид конкуренції кримінальних норм як конкуренція загальної та спеціальної норм, коли є кілька кримінально-правових норм, що містять в собі ознаки, вчиненого особою діяння, але одна з них містить в собі більш загальні ознаки діяння, а інша лише окремий випадок застосування цих ознак. Конкуренція між загальною та спеціальними нормами виникає у зв'язку із прагнення законодавця диференціювати кримінальну відповідальність шляхом виділення із загальної норми спеціальних норм, які передбачають або більш сувору, або, навпаки, більш м'якшу відповідальність порівняно із загальною нормою.

В доктрині кримінального права існує правило, згідно з яким при конкуренції загальної та спеціальної норми дії винного повинні кваліфікуватися за спеціальною нормою, незалежно від того, яка міра покарання передбачена в її санкції – більш м'яка чи, навпаки, більш тяжка. Дане правило пояснюється тим, що законодавець виділяє спеціальні норми за принципом не тільки пониженої, але й підвищеної суспільної небезпеки того чи іншого діяння. Таку ж позицію пропонує зайняти судам і Верховний суд України: «якщо злочин одночасно передбачений загальною і спеціальною нормами, то сукупність злочинів відсутня, і застосуванню підлягає спеціальна норма, яка найбільшою мірою відображає специфіку та особливості такого злочинного діяння» [60, с. 131].

Так загальна норма статті 129 КК України «Погроза вбивством» є поняттям, яке має більшу ступінь узагальнення, що включає в себе багато випадків, а спеціальна норма частини першої статті 398 КК України є одним з таких випадків, тобто, при такому виді конкуренції завжди застосовується спеціальна норма, яка за своїм обсягом є індивідуальним випадком з подібних. Кваліфікувати дії винного в

даному випадку слід тільки за статтею 398 КК України, і додаткової кваліфікації за статтею 129 КК України, за погрозу вбивством, не потрібно.

Однак, конструкція об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених статтями 129 і частиною першою статті 398 КК України, має відмінності. Так, об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого частиною першою статті 398 КК України може здійснюватися у формі трьох видів погроз: 1) погрози вбивством; 2) погрози насильством; 3) погрози знищенням чи пошкодженням майна [61, с. 139]. Що стосується об'єктивної сторони злочину, передбаченого статтею 129 КК України, то вона полягає в погрозі вчинити вбивство при наявності реальних підстав побоюватися виконання такої погрози.

Для кваліфікації дії винної особи за частиною першою статті 398 КК України достатньо встановити лише факт погрози захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги. Така погроза має бути дійсною та реальною. Обов'язковою ознакою погрози у складі цього злочину є те, що, вона вчиняється у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги.

Слід зауважити, що діяння, які утворюють об'єктивну сторону як складу злочину «Погроза вбивством» (ст. 129 КК України), так і складу злочину, передбаченого частиною першою статті 398 КК України посягають на суспільні відносини у сфері охорони та захисту психічної та фізичної недоторканності особи, її здоров'я. Потерпілими від цього злочину можуть бути лише захисник чи представник особи, близькі цих уповноважених осіб. Тоді як потерпілою від злочину, передбаченого статтею 129 КК України може бути будь-яка особа.

Так само, як і у випадку зі статтею 129 КК України вирішується питання з кримінально-правовою нормою, передбаченої статтею 195 КК України «Погроза знищення майна», яка є загальною для частини першої статті 398 КК України, а також статей 125 «Умисне легке тілесне ушкодження», 122 «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження», 121 «Умисне тяжке тілесне ушкодження», які є загальними для частин другої та третьої статті 398 КК України.

Суміжною для статті 398 КК України є погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу, передбачена статтею 345 КК України. Відмежування між цими нормами відбувається за іншим видом конкуренції норм, коли місце конкурують між собою спеціальні норми (статті 345, 346, 350, 377, 398 КК України), які виділені із загальних норм – статей 121, 122, 125, 129, 195 КК України. Цікавою, хоча і не безперечною, видається точка зору професора О. С. Гореліка. Він вважає, що при конкуренції кількох спеціальних норм із загальної норми виділяється спеціальна, а потім з неї ще спеціальна. Третя норма виявляється спеціальною по відношенню до загальної, але не безпосередньо, а опосередковано, через другу. Ця «середня» норма виявляється спеціальною до загальної, а щодо третьої – загальною [70, с. 55]. Тобто виходить, що при конкуренції спеціальних норм по суті спостерігається те ж відношення між загальною і спеціальною нормами. Запропонована точка зору виглядає досить переконливою, але відноситься, швидше, до розряду дискусійних.

Стаття 345 КК України передбачає відповідальність за погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо працівника правоохоронного органу, а також щодо його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків, що передбачена у частині першій статті 345 КК України.

Суспільна небезпечність зазначеного діяння полягає в тому, що в результаті вчинення цього злочину порушується нормальна діяльність правоохоронних органів, державних або громадських підприємств, установ чи організацій та здійснювана у відповідності до закону службова діяльність їх представників, а також суспільно корисна діяльність громадян. Погроза, застосована щодо працівника правоохоронних органів, службової особи, їх близьких, а також щодо громадянина, який бере активну участь у громадському житті, і, насамперед, в охороні громадського порядку, може викликати у названих осіб почуття тривоги і занепокоєння, заважає їм виконувати належним чином їх службові або громадські обов'язки [78, с. 164].

Аналогічно з частиною першою статті 398 КК України, додатковим безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого частиною першою статті 345 КК України, ми вважаємо психічну недоторканність потерпілих, як необхідну умову нормального виконання ними своїх обов'язків.

Коло можливих потерпілих вказано безпосередньо у диспозиціях розглянутих норм: так, потерпілим за частиною першою статті 345 КК України визнається працівник правоохоронного органу та його близькі родичі, а за частиною першою статті 398 КК України – захисник чи представник особи або їх близькі родичі. Погроза заподіяти шкоду стороннім особам, висловлена працівникові правоохоронного органу з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття незаконних рішень, може розглядатись як втручання у його службову діяльність і кваліфікуватись за відповідною частиною статті 343 КК України.

Об'єктивну сторону злочинів, передбачених частиною першою статті 345 КК України та частиною першою статті 398 КК України, утворюють такі діяння суб'єктів, за допомогою яких до потерпілого доводиться негативна інформація погрозливого характеру. Випадки, коли негативні дії, якими погрожує винний, стосуються особи або майна близьких родичів працівника правоохоронного органу чи близьких службової особи, окремі науковці пропонують розглядати як закінчені злочини тільки за умови, що погрози сприйняті відповідно працівниками правоохоронних структур чи службовими особами [63, с. 168]. Якщо ж суб'єкт реалізує погрозу через певний час після доведення її змісту до працівника правоохоронного органу, кваліфікація його дій має відбуватись за правилами сукупності, оскільки в цьому випадку наявність певного проміжку часу між погрозою та її втіленням свідчить, на нашу думку, про виникнення нового умислу на реалізацію погрози, отже – на вчинення нового злочину [78, с. 169]. Аналогічний підхід має застосовуватись при кваліфікації посягань на особисті або майнові блага захисника чи представника особи або їх близьких родичів, після вчинення щодо них погроз.

Суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого частиною першою статті 345 КК України, так само як і частини першої статті 398 КК України характеризується прямим умислом. Суб'єкт усвідомлює, що застосовує погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів, та бажає чинити так [63, с. 171]. Аналогічно зміст умислу може бути визначений для злочину, склад якого описаний у частині першій статті 398 КК України. Проте, на відміну від попереднього складу, який наявний і в тому випадку, коли погроза застосовується у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків, злочин, передбачений частиною першою статті 398 КК України, може бути вчинено лише зі метою добитися припинення діяльності захисника чи представника особи, пов'язаною з наданням правової допомоги або помститися за таку діяльність.

Ще одним суміжним складом для погрози або насильства щодо захисника чи представника особи є погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча (ст. 346 КК України).

Стаття 346 КК України встановлює відповідальність за погрозу вбивством, заподіянням шкоди здоров'ю, знищенням або пошкодженням майна, а також викраденням або позбавленням волі щодо Президента України, Голови Верховної Ради України, народного депутата України, Прем'єр-міністра України, члена Кабінету Міністрів України, Голови чи судді Конституційного Суду України або Верховного Суду України чи вищих спеціалізованих судів України, Генерального прокурора України, Директора Національного антикорупційного бюро України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Голови або іншого члена Рахункової палати, Голови Національного банку України, керівника політичної партії України, а також щодо їх близьких родичів, вчинена у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю.

Треба відмітити, що структурно зазначені норми дуже схожі між собою, а також можна помітити, що вони окремі елементи диспозицій практично повністю уніфіковані, що багато в чому полегшує їхній кримінально-правовий аналіз.

Різниця між статтями 346 та 398 КК України полягає, по-перше, у безпосередньому об'єкті посягання цих злочинів. У обох випадках він має подвійний характер, що характерно для всіх злочинів, пов'язаних з посяганням на особу, яка виконує службові чи громадські обов'язки. Так, при погрозі або насильстві щодо державного чи громадського діяча об'єктом посягання є політична система України, а також недоторканність державних чи громадських діячів, їх здоров'я. При вчиненні злочину, передбаченого статтею 398 КК України основним безпосереднім об'єктом виступає встановлений законом порядок здійснення уповноваженою особою (захисником чи представником особи) правової допомоги фізичним та юридичним особам в частині захисту їх прав та законних інтересів рамках процесуальних відносин, додатковим безпосереднім об'єктом цього злочину виступають психічна, фізична недоторканість, здоров'я, власність захисника чи представника особи або їх близьких.

Різняться розглянуті злочини, також, по категорії потерпілих і по характеру охоронюваної ними діяльності. У статті 346 КК України потерпілими є державний або громадський діяч, погроза або насильство щодо яких вчиняється у зв'язку з їхньою державною або політичною діяльністю. Крім того, при погрозі або насильстві щодо державного чи громадського діяча складом охоплюється не тільки вказані в статті діячі, але і їх близькі. Тобто, стаття 346 КК України забезпечує, також, кримінально-правову охорону фізичного та психічного здоров'я близьких тих вищих посадових осіб країни, що вказані у цій статті. Аналогічно забезпечується кримінально-правова охорона захисника чи представника особи та їх близьких родичів у статті 398 КК України.

Але при цьому відмінністю, та певною непослідовністю законодавчої нормотворчості є наявність в ознаках об'єктивної сторони, а саме, у переліку способів впливу на потерпілого, крім погрози вбивством, насильством, знищенням або пошкодженням майна (як у ч. 1 ст. 398 КК України), ще й погрози викраденням або позбавленням волі (ч. 1 ст. 346 КК України). Треба погодитися, що така погроза має такий самий високий ступінь суспільної небезпеки, як і ті, що перераховані у частині першій статті 398 КК України. Тому пропонуємо, з метою уніфікації всіх

спеціальних кримінально-правових норм, що містять у своєму складі погрозу вбивством, насильством, знищенням або пошкодженням майна (статті 345, 350, 377, 386, 398, 405 КК України) доповнити формулюванням «погроза викраденням або позбавленням волі». Крім того, на нашу думку, у частині першій статті 346 КК України використано більш вдалий, юридично більш точніший термін «погроза заподіяння шкоди здоров'ю», який розуміється вченими-правознавцями, як такий, що «має місце тоді, коли потерпілому погрожують побоями, заподіянням тілесних ушкоджень будь-якого ступеня тяжкості, у тому числі шляхом застосування наркотичних засобів, психотропних, отруйних, сильнодіючих речовин, електроструму тощо [64, с. 1005]. За нашим переконанням, цей термін, повинен бути застосований у диспозиціях вищезгаданих статей, замість терміну «насильство».

Певна різниця існує і у меті вчинення злочинів, передбачених статтями 346 та 398 КК України. Так, метою вчинення погрози або насильства щодо державного чи громадського діяча є спричинення шкоди певній ланці політичної системи України, тоді як метою вчинення злочину, передбаченого статтею 398 КК України є перешкоджання здійсненню правосуддя або надання правової допомоги чи з помсти за здійснення такої діяльності [65, с. 517].

Таким чином, при певному співпаданні деяких елементів ознак складів злочинів, передбачених статтями 346 і 398 КК України принциповими є розходження у об'єкті посягання, об'єктивній стороні, його меті та у колі тих осіб, що можуть виступати потерпілими від цих злочинів.

Безумовно, близьким за структурою до погрози або насильства щодо захисника чи представника особи є злочин, що передбачає відповідальність за погрозу або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 350 КК України).

Основний безпосередній об'єкт цього злочину є правомірна діяльність підприємств, установ, організацій, встановлений порядок виконання громадських обов'язків. Додатковими об'єктами виступають здоров'я потерпілого, його право власності [64, с. 1011].

Потерпілими від злочину, передбаченого статтею 350 КК України є:

1) службова особа (крім тих осіб, які виступають потерпілими від інших посягань, передбачених, зокрема, статтями 345, 346, 377, 405 КК України);

2) громадянин, який виконує громадський обов'язок, у тому числі член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону (за умови, що скоєне не охоплюється статтями 342, 377 КК України).

3) особи, які є близькими щодо службової особи. Потерпілими від злочину, передбаченого частиною другою і третьою статті 350 КК України, також можуть бути особи, які є близькими щодо громадянина, який виконує громадський обов'язок [64, с. 1011].

У статті 350 КК України під охорону взята діяльність потерпілих причинно обумовлена здійсненням потерпілими службової чи громадської діяльності, що і визначає особливості статусу потерпілого. В інших аспектах об'єктивної і суб'єктивної сторони ми спостерігаємо значну тотожність елементів складу злочину досліджуваних кримінально-правих норм, пов'язаних з характеристикою безпосередньо суспільно небезпечних дій, форми вини, мотивів та мети злочину.

Злочином одного ряду з досліджуваною нормою є склад злочину, передбачений статтею 377 КК України «Погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного».

Від злочину, передбаченого статтею 398 КК України, погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного відрізняється, насамперед, безпосереднім об'єктом злочинного посягання. Так, у статті 377 КК України таким об'єктом посягання є встановлений законом порядок здійснення правосуддя в частині діяльності судді, народного засідателя чи присяжного або захисника чи представника особи в питаннях надання ними правової допомоги, а також психічна та фізична недоторканність, здоров'я вказаних у статті 377 КК України осіб, а при вчиненні злочину, передбаченого статтею 398 КК України основним безпосереднім об'єктом виступає встановлений законом порядок здійснення правосуддя, який забезпечує діяльність захисника чи представника особи щодо надання ними правової допомоги, а додатковим обов'язковим його об'єктом, залежно від

конкретної форми злочину, виступає психічна та фізична недоторканність особи або її здоров'я [64, с. 1096, 1131].

Розрізняються вказані злочини і за категоріями потерпілих. Згідно зі статтею 377 КК України такими є суддя, народний засідатель, присяжний, їх близькі родичі, тоді як за статтею 398 КК України ними є захисник, представник особи, їх близькі родичі.

Склади статей 377 і 398 КК України мають відмінності, що стосуються здійснення законодавчого забезпечення захисту тих видів діяльності, про яких повідомляє кожна з них. У статті 377 КК України – це діяльність, пов'язана із здійсненням правосуддя. Такою діяльністю насамперед слід визнавати діяльність судді народного засідателя чи присяжного, яка власне і становить зміст здійснення правосуддя, а саме реалізацію у встановленому законом порядку своїх повноважень з підготовки до розгляду, розгляду судової справи, винесення у ній рішення та його виконання Діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, слід також визнавати будь-яку іншу службову діяльність судді яка хоч і опосередковано, але має відношення до здійснення правосуддя (проведення узагальнення судової практики розгляд звернень громадян тощо). У статті 398 КК України така діяльність пов'язаною з наданням захисником чи представником особи правової допомоги громадянам, під час або після її здійснення [64, с. 1097, 1131]. Здійснення особами визначеними потерпілими у статтях 377 та 398 КК України діяльності, яка хоча певною мірою і обумовлена його статусом, але головним чином спрямована на виконання інших, ніж здійснення правосуддя, функцій (наприклад, участь судді у науково-практичній конференції, підготовці нормативно-правових актів тощо), не охоплюється розглядуваним поняттям.

Тотожними є також мотиви вчинення злочинів, передбачених статтями 377 і 398 КК України: бажання припинити певні дії потерпілого або помста за його правомірну діяльність [65, с. 442, 517].

Аналіз показав, що при повному співпаданні об'єктивної сторони і деяких інших ознак, погроза або насильство щодо судді, народного засідателя, присяжного (ст. 377 КК України) відрізняється від погрози або насильства щодо захисника чи

представника особи, по-перше, безпосереднім об'єктом злочинного посягання, по-друге, ці злочини розрізняються за колом тих осіб, що можуть виступати потерпілими від цих злочинів, і, відповідно, за видами діяльності, законодавче забезпечення захисту яких здійснюється у зазначених статтях Кримінального кодексу України.

Існує ще три склади злочинів, які ми об'єднали одним видовим об'єктом, і які мають схожий безпосередній об'єкт та те ж саме коло потерпілих – захисника чи представника особи та їх близьких родичів. Це – статті 397 «Втручання в діяльність захисника чи представника особи», 399 «Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи», 400 «Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги».

Відмінності полягають, насамперед, у тих діях, що складають диспозицію цих кримінально-правових норм. По великому рахунку, статті 397, 399, 400 КК України є фактичною реалізацією тих погроз, які містяться у диспозиції частини першої статті 398 КК України. Так, складовою цієї диспозиції є погроза вбивством, а з об'єктивної сторони змістом статті 400 КК України є вбивство або замах на вбивство захисника чи представника особи або їх близьких родичів у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги. Іншим варіантом погрози у статті 398 КК України є погроза знищенням чи пошкодженням майна, тоді як стаття 399 КК України передбачає відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна, що належить захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам, у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ч. 1 ст. 399 КК України), або ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або якщо вони заподіяли шкоду в особливо великих розмірах (ч. 2 ст. 399 КК України), або дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, що спричинили загибель людей, завдання їм тяжких тілесних ушкоджень чи настання інших тяжких наслідків (ч. 3 ст. 399 КК України).

Окремої уваги потребує норма, передбачена статтею 397 КК України, яка встановлює відповідальність за вчинення в будь-якій формі перешкод до

здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги або порушення встановлених законом гарантій їх діяльності та професійної таємниці (ч. 1 ст. 397 КК України), в тому числі вчинені службовою особою з використанням свого службового становища (ч. 2 ст. 397 КК України). Справа в тому, що законодавець занадто невизначено позначив, які саме дії повинні складати об'єктивну сторону цього злочину, тому, вітчизняні правознавці тлумачать цю норму виключно на свій розсуд. Так, професор В. І. Тютюгін вважає, що втручання має бути незаконним і може полягати, наприклад, у відмові в наданні захиснику можливості ознайомитися з необхідними для захисту документами або порушенні таємниці його побачення з підзахисним, перешкоджанні законному представникові прибути до встановленого часу на розгляд справи тощо [65, с. 515].

На кваліфікацію злочину не впливає, на якій стадії провадження створюються перешкоди для законної діяльності потерпілого і при розгляді якої категорії справ здійснюється таке втручання. Форми (усна, письмова) та способи такого втручання можуть бути різними (прохання, умовляння, рекомендації, вказівки, вимоги, розпорядження, залякування, обіцянки різних вигід тощо) [128, с. 909-910].

Як бачимо, перелік протиправних дій, які можуть кваліфікуватися як втручання в діяльність захисника чи представника особи досить різноманітний, але складається враження, що вчені намагалися віднайти протиправні дії винної особи, які б перебували за межами дій, передбачених статтями 398, 399, 400 КК України. Однак, в цілому законодавцю за допомогою статей 397-400 КК України вдалося криміналізувати всі можливі варіанти злочинного впливу на захисника чи представника особи або їх близьких родичів у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги.

Аналіз кримінально-правових норм, що забезпечують охорону захисників чи представників особи або їх близьким родичам у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги показав що ще одним, можливо формальним, удосконаленням цих норм може слугувати уніфікація назв статей 397-399 КК України відповідно до назви статті 400 КК України, де окрім констатації

об'єктивної сутності злочину – «Посягання на життя захисника чи представника особи», вказано на характер діяльності потерпілих, у зв'язку якою відбувається криміналізація діяння – «у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги». На нашу думку, це положення треба поширити на всі норми цього виду (статті 397-399 КК України), що сприятиме кращому розумінню сутності зазначених норм.

Ще одним важливим аспектом у дослідженні погрози або насильства щодо захисника чи представника особи є аналіз обґрунтованості санкцій у цій нормі та порівняння їх з відповідними санкціями у суміжних злочинах (статті 345, 346, 350, 377 КК України).

Так, погроза вбивством або насильством щодо захисника, представника особи, або їх близьких родичів у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк (ч. 1 ст. 398 КК України). До покарань за умисне заподіяння зазначеним особам легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень відносяться: обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк (ч. 2 ст. 398 КК України). Покарання за умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень особам, переліченим у частині першій статті 398 КК України, становить позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років (ч. 3 ст. 398 КК України).

Погроза вбивством або насильством щодо працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків, відповідно до частини першої статті 345 КК України, карається позбавленням волі на строк до трьох років або альтернативними видами покарань, в тому числі і не пов'язаними з позбавленням волі. Умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Погроза вбивством або заподіянням тяжких тілесних ушкоджень щодо службової особи або громадянина, який виконує громадський обов'язок, з метою

припинення їх діяльності або зміни її характеру в інтересах того, хто погрожує, карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на строк до двох років (ч. 1 ст. 350 КК України). Умисне нанесення побоїв або заподіяння легкого чи середньої тяжкості тілесного ушкодження вище вказаним особам у зв'язку з їхньою службовою чи громадською діяльністю, караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк (ч. 2 ст. 350 КК України). Умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження службовій особі або громадянину, який виконує громадський обов'язок, у зв'язку з їхньою службовою чи громадською діяльністю, караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років (ч. 3 ст. 350 КК України).

Відповідно до частини першої статті 377 КК України за погрозу або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного, а також їх близьких родичів, висловлену у зв'язку із діяльністю з відправлення правосуддя, передбачено такі покарання: виправні роботи на строк до двох років, арешт на строк до шести місяців, обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той самий строк. Умисне заподіяння особам, переліченим у частині першій статті 377 КК України, побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк до шести років (ч. 2 ст. 377 КК України). Умисне заподіяння вказаним особам тяжких тілесних ушкоджень карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років (ч. 3 ст. 377 КК України).

Погроза вбивством або заподіянням шкоди здоров'ю, викраденням або позбавленням волі щодо Президента України, голови Верховної Ради України, народного депутата України, Прем'єр-міністра України, члена Кабінету Міністрів України, голови чи судді Конституційного або Верховного Суду України, чи вищих спеціалізованих судів України, Генерального прокурора України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Голови Рахункової палати, Голови Національного банку України, керівника політичної партії України, а також щодо їх близьких родичів, вчинена у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю

караються обмеженням або позбавленням волі строком до п'яти років (ч. 1 ст. 346 КК України). Умисне заподіяння особам, зазначеним у частині першій зазначеної статті, середньої тяжкості тілесних ушкоджень чи легких тілесних ушкоджень, нанесення побоїв чи вчинення інших насильницьких дій, у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю карається позбавленням волі на строк від чотирьох до семи років (ч. 2 ст. 346 КК України).

Порівняльний аналіз вказаних норм Кримінального кодексу України показав наступне: строк покарання у виді позбавлення волі за погрозу вбивством або застосуванням насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України), дорівнює строку цього ж покарання за аналогічні дії щодо судді, народного засідателя, присяжного, захисника чи представника особи (ч. 1 ст. 377, 398 КК України) – до трьох років.

На відміну від статей 345, 377 КК України, частина перша статті 398 КК України не передбачає альтернативний вид покарання – виправні роботи на строк до двох років.

Верхньою межею покарання у виді позбавлення волі при погрозі вбивством чи заподіянням шкоди здоров'ю щодо Президента України, Голови Верховної Ради України, народного депутата України, Прем'єр-міністра України, члена Кабінету Міністрів України, Голови чи судді Конституційного Суду України або Верховного Суду України чи вищих спеціалізованих судів України, Генерального прокурора України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Голови Рахункової палати, Голови Національного банку України, керівника політичної партії України (ч. 1 ст. 346 КК України), є п'ять років, тоді як погроза вбивством, заподіянням тяжких тілесних ушкоджень щодо службової особи чи її близьких або щодо громадянина, який виконує громадський обов'язок позбавленням волі на строк тільки до двох років.

В частинах третіх статей 345, 350, 377 КК України, в яких передбачено відповідальність за умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень працівнику правоохоронного органу, або судді, народному засідателю, присяжному, або державному чи громадському діячу карається позбавленням волі від п'яти до

дванадцяти років. Однак, умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень державному чи громадському діячу (ч. 3 ст. 346 КК України), захиснику чи представнику особи (ч. 3 ст. 398 КК України) карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років.

Таким чином, аналіз санкцій кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за погрозу або насильство щодо різних категорій уповноважених осіб, дає можливість зробити висновок, що нижньою межею покарання у виді позбавлення волі за вчинення зазначених дій для всіх категорій таких потерпілих (статті 345, 346, 350, 377, 398 КК України) слід вважати три роки. Верхня ж межа покарання у виді позбавлення волі за вказані злочини повинна бути встановлена на рівні від п'яти до дванадцяти років, що є цілком обґрунтованим.

РОЗДІЛ 2. ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ

2.1 Об'єкт погрози або насильства щодо захисника чи представника особи

Одним з елементів складу злочину є його об'єкт, який має багатопланове кримінально-правове значення. Кожний суб'єкт при вчиненні злочину завжди наносить або ставить під погрозу нанесення шкоди чи збитку певному об'єкту, що охороняється кримінальним законом.

Доктрина радянського та пострадянського кримінального права України завжди визнавала вчення про об'єкт злочину загально визнаною концепцією. Згідно з домінуючою до недавнього часу думкою, об'єктом злочинів визнавалися «суспільні відносини». Проте, зміни кримінально-правової доктрини обумовили існування певного різноманітності концепцій об'єкта злочину в сучасній кримінально-правовій літературі. Дослідники цієї проблеми розглядають об'єкт складу злочину, як суспільні відносини (професори В. Я. Тацій, М. Й.

Коржанський, М. І. Бажанов, В. О. Навроцький), як правовідносини (професори С. Я. Лихова), як соціально-значущі блага, цінності (професори П. С. Матишевський, Є. В. Фесенко, А. В. Наумов), як потерпілого від злочину в широкому розумінні (професори Г. П. Новосьолов, В. О. Туляков, І. Я. Козаченко), як охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин (професори О. М. Костенко, П. П. Андрушко). Ретельний аналіз проблематики досліджень об'єкта складу злочину в сучасній кримінально-правовій літературі було надано в монографії С. Я. Лихової [67, с. 17-79].

Розглядаючи об'єкт злочину як суспільні відносини, ми стикаємося із серйозними труднощами при дослідженні механізму заподіяння шкоди особистості й визначення наслідків злочину. Виникає питання про те, яким образом заподіюється шкода суспільним відносинам і що відбувається з ними після заподіяння їм шкоди. Із часом більшість вчених стали доходити висновку про те, що заподіяння шкоди об'єкту можливо тільки шляхом впливу на його елементи.

Для того щоб усунути виникле протиріччя між описом об'єкта в законі як певних соціальних цінностей та концепції про розгляд його як суспільних відносин, деякі вчені пропонують виділяти матеріальне та формальне визначення об'єкта. В «матеріальному» визначенні об'єкт завжди виступає як суспільні відносини. В «формальному» – об'єктом є те, чому злочинне посягання завдає або може завдати шкоди, або те, на що спрямований, на що посягає злочин. У зв'язку із цим було запропоновано розрізняти об'єкт правової охорони та об'єкт посягання [68, с. 138]. Так, дійсно, що всі представлені до цього концепції не є досконалими, і ми вважаємо за доцільне дотримуватися позиції професора Є. Л. Стрельцова, згідно з якою суспільні відносини, що перебували в сфері кримінального права, можуть виступати як об'єктом злочину, так і об'єктом кримінально-правової охорони [69, с. 81].

Суспільні відносини стають об'єктом кримінально-правової охорони відтоді, коли кримінальне право, яке покликано охороняти саме ці суспільні відносини, набуває чинності, тобто вони здобувають таку якість із того моменту,

коли кримінальний закон взяв їх під свою охорону.

Поки немає злочинного посягання, суспільні відносини існують як об'єкт кримінально-правової охорони, а вже після вчинення злочину ці відносини виступають як об'єкт злочину. Між об'єктом злочину і злочинним діянням існує, умовно говорячи, постійний зв'язок: поки немає злочину, злочинних дій – немає і об'єкта злочину, відбувається злочин – з'являється об'єкт цього злочину. Таким чином, об'єкт злочину – це суспільні відносини, охоронювані КК України, на які посягає злочинне діяння [69, с. 81].

Таким чином, сучасна українська наука кримінального права, виходячи з конституційного принципу – верховенства права, усе більше відходить від абстрактно-політичного визначення об'єкта злочину і його видів. Ми погоджуємося з думкою відомого українського вченого, професора В. П. Ємельянова про те, що загальний, родовий і видовий об'єкти, на відміну від безпосереднього об'єкта, у реальній дійсності не існують, вони є узагальнюючими поняттями, які входять структурно в такі ж абстрактні категорії, як загальне, родове та видове поняття складу (загальний, родовий, видовий склад) і ставляться не до категорії «злочин» як явища реальної дійсності, а до категорії «склад злочину» як наукової абстракції [85, с. 187]. Саме ці обставини обумовили необхідність досліджувати ці питання в даному розділі нашого дослідження з метою більш повного й чіткого визначення підстав і передумов кримінально-правового захисту тих благ, цінностей і, особливо, статусних особистих прав і законних інтересів, які взяті під охорону статтею 398 КК України.

Щодо родового об'єкта злочину, передбаченого статтею 398 КК України, то академік В. Я. Тацій наголошує, що «під родовим (груповим) об'єктом розуміють об'єкт, який охоплює певне коло тотожних чи однорідних за своєю соціальною і економічною сутністю суспільних відносин, які повинні охоронятися внаслідок цього єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм» [71, с. 105].

Саме цю його властивість було покладено в основу побудови Особливої частини Кримінального кодексу, що дозволило законодавцю в цілому правильно

об'єднати в межах однієї розділу Кримінального кодексу норми, в яких встановлюється відповідальність за посягання на тотожні чи однорідні суспільні відносини [71, с. 106].

Такий підхід щодо розуміння правосуддя на думку деяких науковців таким, що відповідає сучасним віхам розуміння правосуддя. Зрозуміло, що поняття «правосуддя» в такому широкому значенні є діяльністю не тільки суду, а й тих органів, які сприяють (допомагають) суду в реалізації поставлених цілей і завдань перед правосуддям (досудове слідство, прокуратура, тощо). З позиції кримінально-правової охорони, як об'єкт, теж вважається поняттям більш ширшим, ніж правосуддя як специфічний вид державної діяльності, що здійснюється тільки судом під час розгляду адміністративних, кримінальних і цивільних проваджень [63, с. 41].

Наявність широкого та вузького розуміння поняття «правосуддя» ініціює правознавців на пошук шляхів усунення існуючих у кримінальному праві протиріч, пов'язаних, у першу чергу, із застосуванням широкого тлумачення терміну «правосуддя», з позиції якого, як було зазначено вище, правосуддя розглядається не тільки як діяльність суду, але і як діяльність прокуратури, органів досудового слідства та виконавчих органів.

Таким чином, ми цілком підтримуємо позицію вчених, які вважають, що родовий об'єкт злочинів, передбачених у розділі XVIII Особливої частини КК України, не може бути зведений лише до правосуддя в вузькому розумінні цього терміну, а є суспільними відносинами, що забезпечують нормальне функціонування органів дізнання та досудового слідства щодо всебічного та об'єктивного розслідування злочинів, судових органів по правильному вирішенню справ, кримінально-виконавчих органів в питаннях належного виконання судових рішень.

Виходячи з цього, пропонуємо під родовим об'єктом злочинів розділу XVIII Особливої частини КК України розуміти встановлений законодавством порядок здійснення правосуддя судом, органами дізнання і досудового слідства, а також органів, що виконують судові вироки, рішення та постанови. Надана пропозиція

щодо родового об'єкта злочинів проти правосуддя дозволяє зробити висновок про те, що назва розділу XVIII Особливої частини Кримінального кодексу України вимагає уточнення, тому що не дозволяє визначити спрямованість описаних у ньому злочинів. Представляється, що в назву розділу XVIII необхідно викласти в наступній редакції: «Злочини проти порядку здійснення правосуддя», як охоронюваного кримінальним законом порядку відносин між людьми в суспільстві, що забезпечує нормальну діяльність судів, органів та осіб, що сприяють законному здійсненню правосуддя.

Ще в радянській юридичній літературі відзначалося, що родовий об'єкт служить основним вирішальним критерієм при побудові Особливої частини Кримінального кодексу. Однак у сучасних умовах структура Кримінального кодексу України знайшла більш складну «картину», оскільки окремі види злочинів включаються в об'єднуючі їх розділи. Так, найбільш поширеною у теорії кримінального права є класифікація «за вертикаллю» та «за горизонталлю». За вертикаллю об'єкти класифікуються, як правило, на загальний, родовий та безпосередній. Згодом окремі науковці дійшли висновку про те, що такий поділ об'єктів злочину «за вертикаллю» є або неповним, або, навпаки, громіздким. Так, професор Б. С. Нікіфоров вважає, що тричленна класифікація не є суто науковою, оскільки відповідно до багатьох складів злочинів виокремлюється лише два види об'єктів: загальний і родовий (спеціальний), або загальний і безпосередній [73, с. 108-112]. Дослідник М. І. Федоров, не підтримуючи тричленну класифікацію, зазначав, що загального об'єкта злочину не існує. Він – це лише поняття, а не реальне явище суспільного життя. Тому загальний об'єкт ні для науки, ні для практики нічого не дає і від нього потрібно відмовитися [74, с. 181].

Окремі вчені-криміналісти є прихильниками не тричленної, а чотирьохчленної класифікації об'єкта злочину [67, с. 44]. Вперше її запропонував професор Є. А. Фролов, який виокремлював підгруповий (видовий) об'єкт злочину, що займає проміжне місце між родовим та загальним об'єктом і є частиною, підсистемою родового об'єкта [75, с. 206]. Як зазначає академік В. Я. Тацій, виділення видового (підгрупового) об'єкта не суперечить тричленній класифікації,

а існує поряд із нею – для виокремлення окремих груп суспільних відносин, які входять до родового об'єкта [76, с. 67]. Окремі науковці пропонують більшу кількість видів об'єктів злочинів «за вертикаллю». Так, на думку професора Л. Л. Круглікова, ієрархія об'єктів в кримінальному законі виглядає так: 1) загальний об'єкт; 2) об'єкт розділу (ще потрібно підшукати його адекватне найменування); 3) об'єкт глави (який потрібно було б іменувати родовим; 4) груповий об'єкт (він і в подальшому повинен використовуватися для класифікації посягань у межах глави); 5) підгруповий об'єкт; 6) видовий об'єкт – суспільні відносини, які порушуються видом злочину; 7) безпосередній об'єкт, який порушується конкретним посяганням [77, с. 109]. За переконанням ряду вчених, така класифікація є важкою, як для застосування практиками (використання такої класифікації призведе до безпідставного подрібнення об'єкту злочину, що спричинить появу різних об'єктів злочину простому, кваліфікованому та особливо кваліфікованому злочину, який передбачений однією статтею КК України), так і для засвоєння студентами [78].

Зазвичай, виділення видового об'єкта злочину в Україні певним чином може бути поставлене під сумнів, оскільки Особлива частин чинного КК України поділена лише на розділи, які, як відомо, виділяються законодавцем з урахуванням родового об'єкта злочинів, що у ньому передбачені. Однак, з навчальною метою виокремлення видового об'єкта є надзвичайно корисним, оскільки допомагає комплексно охарактеризувати ті суспільні відносини, які поставлені під охорону відповідного виду злочинів [79, с. 307-308].

Отже, встановлення видового об'єкта дозволить більш чітко виокремити із суспільних відносин, що складаються у сфері здійснення правосуддя, окремі групи суспільних відносин, що мають певні особливості та відмінності, які властиві одним та не властиві іншим злочинам, що передбачені в певному розділі Кримінального кодексу України.

Вивчення правової літератури показує, що в теорії кримінального права за даним питанням не існувало та не існує дотепер однакового рішення. Так, частина вітчизняних дослідників вважає, що найкраще особливості видової класифікації

злочинів проти правосуддя розкриваються у разі створення їх системи за критерієм суб'єкта.

Сучасна вітчизняна юридична наука надає перевагу класифікації злочинів проти правосуддя в залежності від об'єкта злочинного посягання. Ще за радянських часів була поширена позиція, що має сенс, виділити використання судово-слідчими працівниками їх прав в інтересах здійснення завдань правосуддя, а не всупереч їм, у якості підгрупового об'єкта злочинів проти правосуддя [80, с. 46].

Саме, виходячи з безпосереднього об'єкта, дослідник О. А. Чуваков формулює власну умовну систему злочинів проти правосуддя:

- 1) злочини, що посягають на конституційні права громадян у сфері правосуддя (статті 371, 372, 373, 374, 375, 380, 381 КК України);
- 2) злочини, що посягають на регламентований законодавством порядок всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи (статті 376, 377, 378, 379, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 396, 397, 398, 399, 400 КК України);
- 3) злочини, що посягають на відносини, пов'язані з виконанням судових рішень і постанов (статті 382, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395 КК України) [81, с. 384].

Більш розширену класифікацію злочинів проти правосуддя пропонує професор В. І. Тютюгін, який усі злочини, передбачені у розділі XVIII Особливої частини КК України, виходячи з їх безпосередніх об'єктів, розподіляє на такі групи.

Злочини, які посягають на конституційні принципи діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду (статті 371, 372, 374-376-1, 397 КК України).

Злочини, які посягають на життя, здоров'я, особисту безпеку, власність суддів, народних засідателів, присяжних та інших учасників судочинства (статті 378, 379, 398-400 КК України).

Злочини, які посягають на відносини, що забезпечують одержання достовірних доказів та істинних висновків у справі (статті 373, 383-386 КК України).

Злочини, які посягають на відносини, що забезпечують своєчасне розкриття та припинення злочинних посягань (статті 380, 381, 387, 395, 396 КК України).

Злочини, які посягають на відносини, що забезпечують належне виконання рішень, вироків, ухвал, постанов суду і призначеного покарання (статті 382, 388-394 КК України) [65, с. 506-507].

Так само, інші вітчизняні науковці вважають, що відносини, які забезпечують: 1) реалізацію конституційних принципів діяльності органів досудового слідства, дізнання, прокуратури і суду; 2) реалізацію захисту життя, здоров'я, особистої безпеки, майна суддів, засідателів та інших учасників судочинства; 3) одержання достовірних доказів та істинних висновків у справі; 4) своєчасне розкриття і припинення злочинів; 5) виконання вироку (рішення) і призначеного ним покарання є безпосередніми об'єктами злочинів проти правосуддя [82, с. 553-554].

З урахуванням наведеного, вважаємо, що видовим об'єктом для злочинів, які можна виділити у самостійну групу, що відрізняється єдиною для них ознакою, а, саме, незаконним впливом на суб'єкта, що здійснює діяльність, пов'язану з наданням правової допомоги (статті 397 «Втручання в діяльність захисника чи представника особи», 398 «Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи», 399 «Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи», 400 «Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги» КК України) виступає порядок здійснення такої діяльності захисником чи представником особи, особиста та майнова безпека захисника чи представника особи, які надають правову допомогу та їх близьких родичів.

Представлене визначення видового об'єкта передбачає посягання не тільки на порядок надання правової допомоги, але й на особисті права захисника чи представника особи, що робить можливим перейти до аналізу безпосереднього

об'єкта погрози або насильства щодо захисника чи представника особи (ст. 398 КК України).

Питання про безпосередній об'єкт злочину виявилось надзвичайно складним у теорії кримінального права. Як видається, це є головною причиною того, що більшість авторів наукових публікацій із цих питань уникають визначення безпосереднього об'єкта злочину [64, с. 441; 83, с. 368-369].

Кожен зі злочинів, об'єднаних за ознаками спільності родового об'єкта, характеризується своїм безпосереднім об'єктом, установлення якого має важливе значення для правильної соціальної оцінки злочину і його юридичної кваліфікації. У науці кримінального права під безпосереднім об'єктом посягання розуміють конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону певного кримінального закону і яким завдається шкода злочином, що підпадає під ознаки даного складу [84, с. 87]. Уточнюючи це поняття, видатний український вчений, академік М. І. Бажанов висловив думку, що безпосередній об'єкт – це суспільні відносини, яким спричиняє шкоду конкретний злочин. Інакше кажучи, це об'єкт окремого конкретного злочину [85, с. 32].

У теорії кримінального права наявна класифікація безпосередніх об'єктів злочинів «по горизонталі». Цю теорію досить ґрунтовно охарактеризував професор М. Й. Коржанський [86, с. 248].

По «горизонталі» безпосередні об'єкти можуть поділятися на основні та додаткові. Саме ознаки основного безпосереднього об'єкта як частини родового дозволяють визначити родовий об'єкт і вирішити питання про включення складу злочину в той чи інший розділ Особливої частини Кримінального кодексу.

На думку професора М. І. Бажанова, кожен злочин має один безпосередній об'єкт. Однак бувають такі злочини, які посягають відразу на два безпосередніх об'єкти (двооб'єктні злочини). У злочинах такого роду один безпосередній об'єкт є головним, основним, а інший – додатковим. Основний об'єкт – це ті суспільні відносини, які є частиною родового об'єкта і саме йому, головним чином, злочином заподіюється шкода. Тому саме цей основний безпосередній об'єкт як частина родового визначає внесення злочину в той або інший розділ Особливої частини КК.

Додатковий безпосередній об'єкт – ті суспільні відносини, яким заподіюється шкода сумісно, поряд із основним об'єктом. Цьому об'єкту заподіюється також шкода, оскільки він визначає з основним об'єктом сутність злочину [85, с. 32].

Потрібно також враховувати, що додатковий об'єкт може бути необхідним (обов'язковим), а також факультативним. Отже, обов'язковим безпосереднім об'єктом є такий додатковий об'єкт, який завжди існує, а факультативний той, який може бути, а може і не бути [85, с. 32-33].

На нашу думку, більш правильною класифікацією безпосередніх об'єктів «по горизонталі» є класифікація, згідно з якою дані об'єкти поділяються на основний, додатковий. Оскільки, якщо йдеться про додатковий об'єкт, то він завжди є, однак в одних випадках він порушується, в інших – не порушується і говорити про додатковий обов'язковий і додатковий факультативний, на нашу думку, не доцільно.

На нашу думку, очевидним є те, що погроза або насильство щодо захисника чи представника особи відноситься до двооб'єктних злочинів. Такі злочини в теорії кримінального права прийнято називати складними [71, с. 93]. Для них характерне те, що суспільні відносини, які його утворюють, знаходяться між собою в залежності, при чому одні з них, які підпадають під ознаки додаткового об'єкта, є активною частиною інших відносин, що виступають в якості основного безпосереднього об'єкта.

У кримінальному праві існують давно вироблені правила на рахунок визначення основного об'єкта у зв'язку з складними (двооб'єктними) злочинами. У випадках, коли злочин завдає шкоду двом об'єктам, законодавець виділяє один, який визначає соціальну спрямованість даного злочину, структуру відповідного складу і його місце в системі Особливої частини Кримінального кодексу.

Кримінально-правова охорона здоров'я, майна захисника чи представника особи в розділі XVIII Особливої частини КК України «Злочини проти правосуддя» здійснюється не сама по собі, а лише у зв'язку з виконанням цим працівником обов'язків щодо надання правової допомоги. Посягаючи на здоров'я, майно захисника чи представника особи, винний створює перешкоди чи робить

неможливим виконання цими особами зазначених обов'язків, які виходять із законів або підзаконних актів, наказів тощо [64, с. 1132]. Тобто, заподіяння шкоди потерпілому спрямоване на заподіяння шкоди законній діяльності, що пов'язана із виконанням обов'язків захисником чи представником особи, пов'язаних з наданням правової допомоги.

Очевидно, що погроза або насильство щодо захисника чи представника особи є, безумовно, злочином насильницьким, таким злочином з подвійним об'єктом, що одночасно посягає на нормальну діяльність потерпілих з надання правової допомоги і при цьому поєднаний із вчиненням насильства над потерпілим. Двооб'єктність даного насильницького злочину визначається спрямованістю посягання на два різні об'єкти, де невід'ємною складовою є здоров'я та тілесна недоторканість захисника чи представника особи, посягання на які вчиняється шляхом умисного фізичного або психічного насильства щодо зазначених потерпілих. Обидва об'єкти, об'єднані в складі даної норми, нерозривно взаємозалежні між собою і відсутність одного з них виключає склад двооб'єктного злочину за статтею 398 КК України.

Тому безпосереднім об'єктом вчиненого діяння, передбаченого статтею 398 КК України є встановлений законом порядок здійснення уповноваженою особою (захисником чи представником особи) правової допомоги фізичним та юридичним особам в частині захисту їх прав та законних інтересів рамках процесуальних відносин. Додатковим об'єктом цього злочину виступають психічна, фізична недоторканість, здоров'я, власність захисника чи представника особи або їх близьких.

2.2 Потерпілі у складі злочину: загальна характеристика

У науці кримінального права традиційним є положення, що у структурі об'єкта злочину необхідно виділити такі складові як предмет злочину та потерпілий від злочину [74].

Ряд правників вважають, що потерпілий є фізичною особою, яка в якості учасника суспільних відносин, охоронюваних кримінальним законом, виступає безпосереднім об'єктом посягання в ряді злочинів проти особи [88, с. 103]. Інші переконані, що потерпілий «може виступати в якості предмета, а не об'єкта злочину» [74, с. 190]. Таке різноманіття поглядів не дає можливості теоретикам і практикам визначитися з чіткими критеріями інституту потерпілого в кримінальному законі.

Потерпілий – це соціальний суб'єкт, учасник суспільних відносин; предмет – це матеріальне чи ідеальне благо (рідч або явище), з приводу якого існують відносини між соціальними суб'єктами. Під охороною чинного кримінального закону не перебуває жодне суспільне відношення, в якому б соціальний суб'єкт виступав предметом цього відношення. При незаконному позбавленні волі або викраденні людини, підміні дитини предметами охоронюваних кримінальним законом відносин є воля людини, нормальний розвиток та особиста недоторканність дитини; самі ж людина та дитина є суб'єктами відповідних відносин, власниками порушених благ, потерпілими від злочинів. Різниця між потерпілим від злочину та предметом злочину полягає й в тому, що першому злочин завжди заподіює шкоду, а другий у разі вчинення злочину може й не зазнавати ніяких негативних змін [89, с. 10].

На нашу думку, сумнівною виглядає позиція вчених, які зазначають, що безпосереднім об'єктом окремих злочинів може бути юридична або фізична особа. Об'єктом охорони кримінального права, а, отже, і об'єктом злочину є суспільні відносини, що забезпечують нормальне функціонування їх учасників. Так, стосовно фізичної особи такі відносини забезпечують його життя, здоров'я, свободу, честь і гідність, а для інших осіб захист тих благ, порушення яких закон визнає злочином. Там, де ці відносини не порушені, немає злочину. Доказом того, що при злочинному посягання порушуються різні відносини, є різна кваліфікація об'єктивно однакової шкоди, завданої суб'єктам кримінально-правової охорони. Наприклад, погроза вбивством (ст. 129 КК України) може бути кваліфікована як злочин проти життя і здоров'я, разом з цим погроза вбивством може бути

кваліфікована і як погроза вбивством щодо захисника чи представника особи (ч. 1 ст. 398 КК України). При цьому вчинене за останньою статтею кваліфікується як злочин проти правосуддя не тому, що потерпілий займав особливе положення в суспільстві (життя всіх громадян однаково охороняється законом), а тому, що він залучений в сферу таких відносин, де посягання на нього порушує порядок здійснення правосуддя, а не просто відносини, що забезпечують безпеку життя чи здоров'я.

Помилкова теза про тотожність потерпілого і предмета злочину призводить окремих прихильників цієї концепції до непереконливим теоретичних висновків, що потерпілий – це поняття більш процесуальне. Потерпілий є перш за все матеріально-правове поняття, і воно не може бути «більш» чи «менш» процесуальним [90, с. 40].

На даний момент у кримінальному праві використовують поняття потерпілого, закріплене у статті 55 КПК України, відповідно до частини першої якої потерпілим може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Частина третя вказаної статті КПК України до потерпілого відносить також особу, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода, у зв'язку з цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого [91].

Як бачимо, до кола осіб, які можуть бути потерпілими, в даній нормі віднесені як фізичні, так і юридичні особи. Кримінальним законом охороняється життя, здоров'я, найбільш важливі інтереси і права будь-якої людини, що належать йому з моменту народження до настання смерті. У зв'язку з цим на визнання особи потерпілою не впливають ні вікові обмеження, ні його осудність, ні його фізичні дані. Для того щоб бути потерпілим від злочину, важлива тільки правоздатність фізичної особи.

Заподіяння шкоди є ще одним складовим елементом у визначенні терміну «потерпілий». В статті 55 КПК України вказано на три види шкоди щодо фізичної

особи – моральна, фізична або майнова шкоди, а щодо юридичної особи, то це шкода майнова. До того ж, у контексті загальнопопереджувальної дії кримінального закону є підстави говорити про непряму охорону нормами кримінального права потенційних потерпілих, як встановлення факту задоволення інтересів громадськості у зв'язку із дотриманням вимог кримінального закону певними особами, і відповідно наявності у кожної особи відчуття захищеності кримінально-правовими нормами. Тому, поняття «потерпілий» безпосередньо пов'язане зі шкодою, яка може бути спричинена тільки внаслідок вчинення злочину (що визначається винятково на підставі кримінального закону) [92, с. 12].

І моральна, і фізична шкода після нанесення по суті є непоправними і не можуть бути відшкодовані. Неможливо відшкодувати (визначити еквівалент) втрати здоров'я, неможливо відшкодувати почуття страху, відчуття болю. Тому і виникає необхідність встановити різницю між моральною і фізичною шкодою. Особа повинна мати право на компенсацію моральної шкоди, заподіяної особі в результаті будь-якого правопорушення, від якого особа потерпіла. Дійсно, адже порушення такого нематеріального блага, як гідність особистості, неодмінно викликає порушення гарантованих Конституцією прав і свобод особи. Будь-яке правопорушення, в тому числі і те, в результаті якого не заподіяно фізичної шкоди, обов'язково супроводжується моральними стражданнями особи, щодо якої це правопорушення було вчинене. Якщо фізичної шкоди не було заподіяно, то не могли виникнути і фізичні страждання, а тому при вчиненні будь-якого правопорушення щодо певної особи можна казати про наявність «презумпції моральних страждань» [93].

Ще одною ознакою потерпілого є факт заподіяння йому майнової шкоди, яка розуміється як зменшення майнової сфери особи (учасника правовідносин, потерпілого) внаслідок пошкодження чи знищення її майна або внаслідок порушень її особистих немайнових прав або шкода, яка виражається у зменшенні майна потерпілого в результаті порушення належного йому матеріального права та (або) применшення нематеріального блага (життя, здоров'я тощо).

У відносинах, що розглядаються, шкода – це не тільки обов’язкова умова, але і міра відповідальності. За загальним правилом статті 1166 Цивільного кодексу України завдана шкода відшкодовується в повному обсязі. Причинний зв’язок між протиправною поведінкою та шкодою є обов’язковою умовою відповідальності та виражається в тому, що шкода повинна бути об’єктивним наслідком поведінки завдавача шкоди. Вирішення питання про наявність або відсутність причинного зв’язку між поведінкою особи та шкодою, що настала, може бути ускладнено тим, що Цивільний кодекс в ряді випадків передбачає відповідальність одних суб’єктів за дії інших (відповідальність юридичної особи за шкоду, завдану за вини її працівників, відповідальність батьків за шкоду, завдану малолітньою особою тощо). В цих та аналогічних випадках причинний зв’язок складається з двох та більше ланок: перша ланка виражає зв’язок поведінки безпосереднього завдавача шкоди зі шкодою, що настала; друга – зв’язок між поведінкою безпосереднього завдавача та діями відповідальної особи [94, с. 785].

Всім зазначеним ознакам відповідають потерпілі особи від погрози або насильства щодо захисника чи представника особи у зв’язку з діяльністю, пов’язаною з наданням правової допомоги, відповідно, такими особами є захисник, представник особи та їх близькі родичі.

Почати треба з того, що невід’ємною складовою системи захисту особи, її конституційних прав і свобод є адвокатура. Зокрема, частині другій статті 59 Конституції України закріплене положення, що для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах, інших державних органах в Україні, діє адвокатура [1].

Суттєві зміни в осмисленні інституту адвокатури, захисту та надання правової допомоги відбулися з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р., що набрав чинності 19 листопада 2012 року [5] та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року [95].

Відповідно до частини першої статті 45 Кримінального процесуального кодексу України захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного,

обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) [91].

Процесуальні обов'язки захисника зазначені в статті 47 Кримінального процесуального кодексу України. Згідно з цією нормою захисник зобов'язаний використовувати засоби захисту, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого [91].

Окремо треба звернути увагу, на той факт, що особи, які надають правову допомогу свідкам у кримінальному провадженні, не будуть вважатись їх захисниками як в розумінні кримінально-процесуального, так і кримінально-правового закону. Однак за умови, якщо договір між свідком та адвокатом оформлений як договір про представництво інтересів першого останнім, адвокат може визнаватись потерпілим від злочинів, передбачених статтями 397-400 КК України (в якості представника особи) [96].

Взагалі треба сказати, що термін «представник» представлений у процесуальному законодавстві достатньо широко. Тільки у Кримінальному процесуальному кодексу України як окремі категорії представників особи виділяються: представник потерпілого (ст. 58 Кримінального процесуального кодексу України), представник цивільного позивача, цивільного відповідача (ст. 63 Кримінального процесуального кодексу України), законний представник підозрюваного, обвинуваченого (ст. 44 Кримінального процесуального кодексу України), законний представник потерпілого (ст. 59 Кримінального процесуального кодексу України), законний представник цивільного позивача (ст. 64 Кримінального процесуального кодексу України), представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ст. 64¹ Кримінального процесуального кодексу України).

Частиною першою статті 58 Кримінального процесуального кодексу України визначено, що потерпілого у кримінальному провадженні може представляти представник – особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником. У випадку, коли потерпілим є юридична особа, її представником може бути її керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 58 Кримінального процесуального кодексу України) [91].

Практично ті самі уповноважені особи можуть виступати у кримінальному процесі в якості представників цивільного позивача, цивільного відповідача (ч. 1 ст. 63 Кримінального процесуального кодексу України) [91].

У випадку, коли учасник кримінального процесу є неповнолітнім або особою, яка визнана у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом з ним залучається його законний представник. Це стосується підозрюваного, обвинуваченого, і тоді в якості законних представників можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності - опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний (ч. 2 ст. 44 Кримінального процесуального кодексу України) [91]. Так само, якщо цивільним позивачем є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, її процесуальними правами користується законний представник (ч. 1 ст. 64 Кримінального процесуального кодексу України) [91].

Новелою у кримінальному процесуальному законодавстві стало представництво юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Представником такої особи може бути особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником або керівник, чи інша особа, уповноважена законом або установчими документами, чи працівник юридичної особи (ч. 1 ст. 64¹ Кримінального процесуального кодексу України) [91].

У сучасних вітчизняних правознавців немає однозначної позиції щодо віднесення чи невіднесення захисників чи представників з інших галузей права до кола потерпілих від злочину, передбаченого статтею 398 КК України. Більшість авторів підручників та коментарів до Кримінального кодексу України відтворюють визначення зазначених уповноважених осіб згідно з відповідними положеннями Кримінального процесуального кодексу України [121, с. 516], таким чином обмежуючи потерпілих кримінально-правовими відносинами.

Однак, існує ряд вчених, які, прямо чи опосередковано, відстоюють позицію, згідно з якою захисники та представники ряду галузей вітчизняного права знаходяться під охороною статті 398 КК України, в разі здійснення ними діяльності, пов'язаною з наданням правової допомоги. Так, професор В. І. Тютюгін вважає, що потерпілим від злочину, передбаченого статтею 398 КК України є: а) захисник у кримінальному чи адміністративному провадженні (статті 45-54 Кримінального процесуального кодексу України, ст. 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення; б) представник (законний представник) підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача та відповідача, а також юридичної особи у цивільному, господарському, кримінальному чи адміністративному провадженнях (статті 38-40 Цивільного процесуального кодексу України, п. 10 ст. 22, статті 55, 59, 63, 64 Кодексу України про адміністративні правопорушення, ст. 270 Кодексу України про адміністративні правопорушення, ст. 56 Кодексу адміністративного судочинства) [66, с. 909].

На нашу думку, існує необхідність на законодавчому рівні закріпити положення про кримінально-правову охорону не тільки захисників, представників особи (як фізичної, так і юридичної), але й законних представників, незалежно від галузі (кримінальній, адміністративній, цивільній чи господарській), в якій здійснюється діяльність з надання правової допомоги.

Продовжуючи аналіз такого структурного елементу об'єкту злочину, передбаченого статтею 398 КК України, слід зазначити, що здійснювана захисником чи представником особи діяльність з надання правової допомоги в своїй основі є діяльністю правоохоронною. З огляду на це, цікавою для

дослідження представляється позиція законодавця, викладена у Законі України «Про державну виконавчу службу», де у статті 14 визначено, що «держава гарантує захист здоров'я, честі, гідності, житла, майна державних виконавців та членів їхніх сімей від злочинних посягань та інших протиправних дій. Опір державному виконавцю, а також заподіяння тілесних ушкоджень, образа, погроза, інші насильницькі дії стосовно державного виконавця, членів його сім'ї, а також знищення їхнього майна у зв'язку з виконанням державним виконавцем своїх службових обов'язків тягнуть за собою встановлену законом відповідальність. Така сама відповідальність настає у разі вчинення зазначених правопорушень стосовно пенсіонера з числа державних виконавців та членів його сім'ї у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків у минулому» [98].

На нашу думку, логічним було б застосувати таке положення і до діянь передбачених статтями 397-400 КК України, що надасть можливість підсилити кримінально-правову охорону потерпілих від злочину, передбаченого статтею 398 КК України, в тому числі, і її превентивні властивості, тому з метою підсилення правового захисту захисників та представників особи від суспільно небезпечного діяння, передбаченого статтею 398 КК України, пропонуємо доповнити диспозицію частини першої цієї статті, після слів: «у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги», словами: «в тому числі і в минулому».

Не утворює складу злочину, передбаченого статтею 398 КК України заподіяння погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, якщо це не пов'язано з наданням правової допомоги. За наявності підстав такі дії можуть бути кваліфіковані за іншими статтями Особливої частини КК України (зокрема, за статтями 121, 122, 125, 129).

Ще однією категорією потерпілих від злочину, передбаченого статтею 398 КК України є близькі родичі захисника чи представника особи.

Треба відзначити, що у самому Кримінальному кодексі України однозначна позиція щодо цієї категорії потерпілих відсутня. Так, в Особливій частині КК України використовуються принаймні чотири терміни щодо таких осіб: «близький родич» (п. 8 ч. 2 ст. 115, . 2 ст. 154, ст. 189, статті 345-349, 352, 355, 368-2, 377-380,

385, 386, 396, 398-400 КК України), «родич» (ч. 2 ст. 122, ст. 147 КК України), «близькі» (ч. 2 ст. 126, ч. 2, 3 ст. 149, статті 206, 350 КК України), «член сім'ї» (ч. 2 ст. 385, ч. 2 ст. 396 КК України).

На теперішній час у спеціальній літературі поширеним є використання відповідного терміну, закріпленого у Кримінальному процесуальному кодексі України, в пункті 1 частини першої статті 3 якого зазначено: «близькі родичі та члени сім'ї – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі» [91].

Однак, визначення близьких, передбачено не тільки Кримінальним процесуальним кодексом України, і норми різних галузей права, виходячи з цілей правового регулювання і особливостей суспільних відносин, які підлягають урегулюванню, надають правове значення різним обставинам, які визначають характер зв'язку з сім'єю, родинним відносинам, спільному проживанню, перебуванню на утриманні тощо. Ми погоджуємося з позицією деяких вітчизняних вчених, що для конкретизації понять «члени сім'ї» та «близькі родичі» треба звертатися до норм сімейного та цивільного права [99, с. 155].

Так, у частині другій статті 3 Сімейного кодексу України зазначається, що «сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки» [100]. Частиною першою статті 68 Цивільного кодексу України близькими родичами визнано таких осіб, як батьки, діти, брати, сестри [101]. Дещо розширено представлено перелік таких осіб у пункті третьому частини першої статті 20 Цивільного процесуального кодексу України, до них віднесено чоловіка, дружину, батька, мати, вітчима, мачуху, сина, дочку, пасинка, падчерку, брата, сестру, діда, бабу, внука, внучку, усиновлювача чи усиновленого, опікуна чи піклувальника, члена сім'ї або близького родича цих осіб [102].

Тобто, вітчизняна кримінально-правова наука довела, що коли потерпілий

сприймає певних осіб як близьких, то шляхом впливу на них здійснюється вплив на нього. Це закономірно призвело до формулювання саме такого визначення, яке передбачено у Кримінальному процесуальному кодексі України, коли близькість у правовому розумінні визначається не тільки ступенем спорідненості особи з потерпілим, а й характером стосунків з ним.

Запропоноване законодавцем у Кримінальному процесуальному кодексі України визначення, на наш погляд, ураховує та збалансовує всі ті пропозиції та погляди, які були внесені вітчизняними, і не тільки, вченими у кримінально-правове розуміння «близьких потерпілого», і показовим є включення в це коло не тільки традиційних «близьких родичів», а й «членів сім'ї». Ми вважаємо, що цей перелік близьких, в тому виді, в якому він представлений у Кримінальному процесуальному кодексі України, може бути прийнятний не тільки для кримінально-правових галузей, а і для інших, що призведе до уніфікації відповідних термінів та однакового їх застосування на практиці. Виходячи із змісту пункту 1 частини першої статті 3 Кримінального процесуального кодексу України, пропонуємо у статті 398 КК України після слів «щодо їх близьких родичів» доповнити словами «та членів сім'ї».

2.3 Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи:
об'єктивна сторона

Кваліфікація погрози або насильства щодо захисника чи представника особи за об'єктивною стороною передбачає з'ясування ряду принципових питань, що відносяться до характеристики діяння (дії чи бездіяльності), значенню його наслідків, а в ряді випадків – інших ознак об'єктивної сторони.

Традиційно, під об'єктивною стороною злочину розуміється зовнішня сторона (зовнішнє вираження) злочину, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними

наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення злочину [103, с. 111].

Склад злочину, передбаченого частиною першою статті 398 КК України, є формальним, і його об'єктивна сторона полягає в активній поведінці особи, діянні винного, що вчиняється шляхом погрози вбивством, насильством, знищенням чи пошкодженням майна.

Треба сказати, що злочинне діяння – найпоширеніший елемент об'єктивної сторони злочину. Його можна визначити як акт суспільно небезпечної та протиправної поведінки, що полягає в вчиненні забороненого законом вчинку.

Діяння завжди або безпосередньо вказується в диспозиції статті Особливої частини кримінального закону, або однозначно випливає з її змісту і, таким чином, є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину. Тому встановлення ознак такого діяння (дії чи бездіяльності) є обов'язковим у кожній кримінальній справі.

Однією з форм вираження об'єктивної сторони злочину, передбаченого статтею 398 КК України є погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо захисника чи представника особи, а також щодо їх близьких родичів у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги.

Слід відзначити, що на даний час ми не можемо стверджувати про існує єдиного його трактування терміну «погроза». В українській мові погроза трактується як «обіцянка заподіяти будь-яке зло, неприємність», «залякувати чим-небудь» [104, с. 125.], «виражений словами, письмово, за допомогою жестів чи міміки, шляхом залякування зброєю тощо намір завдати певної шкоди громадським інтересам або окремим особам». Проаналізувавши запропоноване вченими визначення погрози, можна прийти до висновку, що вона по-різному визначається в юридичній літературі. Так, вчені-правознавці дотримувалися і дотримуються позицій, що погроза є примусом, залякуванням, протиправним впливом, «який спрямований на психіку іншої особи з метою придушення та підкорення його волі винного шляхом залякування застосуванням фізичної сили», таким психічним впливом на іншу особу, «який здійснює порушення свободи її волевиявлення або

заподіянні психічної травми», зовнішнім вираженням «наміру спричинити шкоду», психологічним впливом «на окрему особу, групу осіб, суспільство в цілому, який полягає у виявленні суб'єктивної рішучості нанести шкоду та реальної можливості її спричинення», вираженим «словами, письмово, певними діями або іншим чином намір завдати фізичної, матеріальної чи іншої шкоди окремій особі або громадським інтересам; один з видів психічного насильства над особою; виконує переважно функцію примушування» [105, с. 544].

Вищою судовою інстанцією України запропоновано лише визначення погрози застосування фізичного насильства до особи, під якою слід розуміти «залякування її застосуванням такого насильства до неї і (або) до іншої людини, доля якої потерпілій не байдужа (родича, близької особи), яке може полягати у висловлюваннях, жестах, демонструванні зброї або предметів, що можуть бути використані для нанесення тілесних ушкоджень, предметів, що імітують зброю, які потерпіла особа сприймає за справжню зброю, чи інших діях. Погроза застосування фізичного насильства повинна сприйматися потерпілою особою як реальна, тобто у неї має скластись враження, що у разі, якщо вона протидіятиме винній особі або не виконає її вимог, цю погрозу буде реалізовано. Судам слід мати на увазі, що така погроза може сприйматися потерпілою особою як реальна, виходячи з часу, місця та обстановки, що склалася». Однак, наведене тлумачення відображає лише один з представлених у диспозиції статті 398 КК України варіантів погроз щодо захисника чи представника особи.

В цілому ж можна говорити про погрозу як психологічний вплив на волю потерпілого за допомогою передачі інформації про готовність завдати ту чи іншу шкоду певному благу з метою зміни поведінки потерпілого в інтересах винного, що і відрізняє погрозу як самостійний склад від виявлення умислу.

Однак, яким би не було трактування поняття погрози, визнання її різновидом психічного впливу не викликає сумнівів. На підтвердження цього слід навести положення пункту 23 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року № 2 де зазначено, що насильство може бути як фізичним (заподіяння тілесних ушкоджень або побоїв, незаконне позбавлення волі тощо), так і психічним

(наприклад, погроза завдати фізичної, моральної чи майнової шкоди) [106].

На наш погляд, за змістом статті 398 КК України погроза не завжди має на меті змінити поведінку потерпілого, і її не слід повністю ототожнювати з психічним примусом. Наприклад, винний, який керується мотивами помсти, такої мети не переслідує. Йому важливо породити в потерпілому відчуття страху, неспокою, невпевненості, незахищеності.

Погроза як суспільно небезпечне діяння завжди носить інформативний характер, звернений зовні – до потерпілого і має чітко визначеного адресата. Стосовно до статті 398 КК України це означає, що адресатами погрози виступають тільки особи, названі в цій статті в якості потерпілих (захисники, представники особи). При цьому особи, яким безпосередньо передається зміст погрози, можуть і не бути відповідними адресатами. Важливо, однак, щоб у винного була мета довести погрозу до відома їх одержувачів. У зв'язку з цим актуальним є питання про момент закінчення даного злочину. Інформованість конкретної особи (захисника, представника особи) означає, що злочин, передбачений статтею 398 КК України, може вважатися завершеним лише з того моменту, коли зміст погрози доведено до відома відповідного адресата. Закінчення злочину залежить від форми вираження погрози: їм може бути момент висловлювання погрози безпосередньо потерпілому, момент передачі йому погрози третіми особами, момент отримання погрози в письмовій формі тощо.

Тому вважаємо, що з метою уніфікації підстав кримінальної відповідальності за погрозу, необхідно в статті 398 КК України, так само як і в інших статтях, які містять у диспозиції відповідний склад, застосувати положення про реальність погрози як її криміналізуючої обов'язкової ознаки, як це зазначається у диспозиції статті 129 КК України і міститься у словах: «якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози».

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого частиною першою статті 398 КК України, виражається в чітко визначених законом погрозах: погрозі вбивством, насильством, а також у погрозі знищенням або пошкодженням майна. За своїм змістом вони аналогічні погрозам, передбаченим статтею 129 і 195 КК України.

Форма вираження погрози може бути різною: усною, письмовою, продемонстрованою без слів (зброєю, жестами, діями), з використанням аудіо- та відеозапису, публічною, непублічною. Для наявності складу аналізованого злочину досить погрози однією із зазначених у законі дій.

Законодавець розуміє під насильством виключно його варіант фізичного впливу на потерпілого, психічне ж насильство законодавцем розуміється як погроза вчиненням винним певних протиправних дій, деякі з яких раз і представлені у диспозиції частини першої статті 398 КК України. Виходячи з вищевикладеного представляється можливим сформулювати визначення поняття насильства (фізичного) в кримінально-правовому значенні. Ми вважаємо, що під таким насильством слід розуміти умисний протиправний фізичний вплив на іншу особу, що посягає на його тілесну недоторканність, здоров'я, іноді і життя.

Вченими неодноразово порушувалось питання про необхідність притягнення особи до відповідальності за вплив на учасників здійснення правосуддя погрозою побоїв, зґвалтування, насильницьких дій сексуального характеру або викрадення людини залишається актуальним. Тим більше, що в статті 398 КК України законодавець передбачив відповідальність за погрозу насильством або за погрозу знищенням або пошкодженням майна, які самі по собі менш суспільно небезпечні, ніж зґвалтування або викрадення людини.

Через недосконалість статті 398 КК України на практиці в разі погрози застосування насильства, що не охоплюється даною статтею, вчиненого відносно осіб, зазначених в якості потерпілих в цій статті, неможливо застосувати цю норму в разі, наприклад, погрози викраденням людини, спрямованої на адресу захисника, представника особи, їх близьких. З цих позицій, автор вважає доцільним, погрозу, передбачену частиною першою статті 398 КК України доповнити вказівкою на погрозу викраденням людини. Погрозу зґвалтуванням щодо захисника чи представника особи, на думку автора, слід тлумачити як погрозу порушенням фізичної недоторканості особи, тобто погрозою насильства відносно потерпілих від злочину, передбаченого статтею 398 КК України.

Яв вже вказувалося, диспозиція частини першої статті 398 КК України, серед

іншого, передбачає відповідальність за погрозу знищенням чи пошкодженням майна захисника чи представника особи, а також їх близьких родичів.

Етимологічний зміст слова «пошкодження» розуміється як виведення чого-небудь із ладу; псування а «знищення» припускає діяння, спрямоване на нищення, припинення існування кого-, чого-небудь, приведення до загибелі, смерті [107, с. 485].

Слід звернути увагу на те, що за змістом закону погроза знищенням або пошкодженням майна має відношення лише до особистого майна осіб, зазначених в якості потерпілих в статті 398 КК України. Тоді як погрозу знищенням або пошкодженням майна тих організацій, в складі яких потерпілі здійснюють діяльність з надання правової допомоги (наприклад, адвокатські об'єднання) необхідно в залежності від конкретних обставин справи кваліфікувати як втручання в діяльність захисника чи представника особи (ст. 397 КК України).

Склад злочину, передбачений частиною першою статті 398 КК України є формальним і вважається закінченим з моменту висловлення однієї із зазначених у цій нормі погроз незалежно від того, чи була погроза потім реалізована і чи мав винний намір її реалізувати. Як варіант, якщо погроза згодом була реалізована, вчинене має кваліфікуватися за сукупністю злочинів. Або, якщо особа не тільки висловила погрозу позбавити життя захисника, але і пізніше реалізувала її, вчинене можливо кваліфікувати за статтею 400 КК України.

Аналіз судової практики показав, що абсолютна більшість кримінальних справ, порушених за статтею 398 КК України стосуються частини другої цієї норми, яка передбачає відповідальність за умисне заподіяння захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги.

З медичної точки зору, тілесні ушкодження – це порушення анатомічної цілості тканин, органів та їх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів – фізичних, хімічних, біологічних, психічних [108]. Зазначені у частині другій статті 398 КК України тілесні ушкодження

обмежуються лише легкими (які не спричинили таких наслідків, як короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності або такі, що при заподіянні потерпілому спричиняють короточасний розлад здоров'я чи незначну стійку втрату працездатності) або середньої тяжкості (які не є небезпечними для життя і не потягли за собою наслідків, передбачених у статті 121 КК України, але при цьому, спричинили тривалий розлад здоров'я або значну стійку втрату працездатності менш як на одну третину) тілесними ушкодженнями. Частина третя статті 398 КК України передбачає відповідальність за умисне заподіяння захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, тяжкого тілесного ушкодження (небезпечного для життя в момент заподіяння чи такого що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, психічну хворобу, інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, переривання вагітності, непоправне знівечення обличчя). Побої не становлять особливого виду ушкоджень. Вони характеризуються заподіянням багаторазових ударів. Якщо після побоїв на тілі потерпілого залишилися ушкодження, їх оцінюють за ступенем тяжкості, виходячи із звичайних ознак. Якщо побої не залишили після себе ніяких об'єктивних слідів, судово-медичний експерт відмічає скарги потерпілого, вказує, що об'єктивних ознак ушкоджень не виявлено і не встановлює ступеня тяжкості тілесних ушкоджень [108].

В вітчизняній науковій спільноті превалює точка зору, згідно до якої склад злочину, передбачений частиною другою статті 398 КК України за конструкцією об'єктивної сторони є матеріальним, оскільки тілесні ушкодження трактуються і як діяння, і як наслідок, тобто є таким, що охоплює певний спосіб вчинення злочину та наслідки суспільно небезпечного діяння, вчиненого відповідним способом [65, с. 715].

Однак, незважаючи на таке досить логічне та зрозуміле позиціонування такого положення існує і інша точка зору що для притягнення до кримінальної відповідальності не потрібно настання злочинних наслідків, однак вчинені дії по

своєму змісту і спрямованості складаються саме в заподіянні шкоди об'єктам, що охороняються державою.

Наведене дає можливість стверджувати, що склад злочину, передбаченого частиною другою статтею 398 КК України, є матеріальним, те саме стосується частини третьої цієї статті. Якщо у випадку вчинення діяння, спрямованого на вчинення погрози або заподіяння захисникові чи представникові особи або їх близьким родичам тілесних ушкоджень злочинний результат не настає, має місце незакінчена злочинна діяльність.

Причинний зв'язок як ознака об'єктивної сторони злочину підлягає встановленню у випадках, коли суспільно небезпечні наслідки є обов'язковою ознакою складу злочину, тобто в злочинах із матеріальним складом. Звідси випливає, що якщо немає суспільно небезпечного діяння, то немає необхідності встановлювати причинний зв'язок, оскільки немає першої (обов'язкової) ознаки об'єктивної сторони – діяння. Якщо немає наслідку (за наявності суспільно небезпечного діяння), має місце замах на злочин, або склад формального злочину, або взагалі немає складу злочину. У нашому випадку, якщо вчинення діяння, спрямованого на вчинення погрози або заподіяння захисникові чи представникові особи або їх близьким родичам тілесних ушкоджень злочинний результат не настає, має місце незакінчена злочинна діяльність. Якщо ж причинний зв'язок між діянням і наслідком не встановлено, об'єктивної сторони злочину з матеріальним складом немає, бо немає такої обов'язкової її ознаки, як причинний зв'язок. Так як було з'ясовано, що злочин, передбачений статтею 398 КК України має матеріальний склад, то і причинний зв'язок підлягає обов'язковому встановленню.

Щодо факультативних (додаткових) ознак об'єктивної сторони складу злочину, то діюча редакція статті 398 КК України не містить прямої вказівки на них, отже, значення для кваліфікації вони не мають.

РОЗДІЛ 3. СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ

3.1 Суб'єкт у складі злочину

Згідно зі статтею 18 «Суб'єкт злочину» Кримінального кодексу України, «суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність». З усіх численних властивостей особи злочинця закон виділяє ті, які свідчать про його здатність нести кримінальну відповідальність. Саме ці ознаки характеризують суб'єкта злочину. Відсутність хоча б одного обов'язкового ознаки суб'єкта виключає кримінальну відповідальність [71, с. 142].

У загальному сенсі суб'єкт злочину – це особа, яка здійснює вплив на об'єкт кримінально-правової охорони і здатна нести за це відповідальність. Ознаки суб'єкта злочину утворюють один з елементів складу злочину. Наявність у особи, яка вчинила злочин, певних суб'єктивних ознак може розглядатися також як умова кримінальної відповідальності.

В теорії кримінального права є поділ суб'єктів злочинів на загальних і спеціальних [71, с. 142]. Найбільш прийнятними, на наш погляд, є визначення й обґрунтування ознак суб'єкта злочину через діяльність і функції суб'єкта, тобто дослідження питання в динаміці. Що ж стосується службових осіб, які дають вказівку на вчинення злочину, то їх діяльність, згідно зі статтею 364 КК України, передбачає постійне або тимчасове виконання функцій представників влади, організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій або виконання таких обов'язків за спеціальними повноваженнями. Суть однієї функції

полягає в безпосередньому управлінні людьми, виробничими або технологічними процесами. Суть іншої – в колі обов'язків, пов'язаних із розпорядженням і управлінням державним, колективним або приватним майном, засобами виробництва тощо [109, с. 99–100].

У деяких суб'єктів функції службової особи відсутні. Неможливо дати всебічне й об'єктивне визначення суб'єкта (в частині, що стосується неслужбової особи) без розкриття змісту виробничих і професійних функцій, які суб'єкт виконує під час вчинення злочину.

Приватна особа вчиняє злочин у відриві від вищезгаданих функцій, тобто не у зв'язку з роботою, що виконувалась, і зі службовими повноваженнями чи професійними функціями, та не знаходиться з певною сферою у трудових, цивільно-правових і службових відносинах. Варто зазначити, що поняття «приватна особа» і «службова особа» мають різне змістове навантаження. Оскільки це так, то їх не можна порівнювати і протиставляти.

Юридичні особи як суб'єкти злочинів передбачені в країнах ближнього зарубіжжя тільки в кримінальних кодексах Литви, Естонії та Молдови.

Так, згідно зі статтею 20 Кримінального кодексу Литви юридична особа несе відповідальність у випадках, передбачених Особливою частиною Кодексу, за злочинні діяння фізичної особи, якщо ця особа вчинила їх на користь або в інтересах юридичної особи, що діяла індивідуально або за дорученням юридичної особи, або якщо це фізична особа виконувала керівні функції і, перебуваючи на службі у юридичної особи, мала право представляти юридичну особу, приймати рішення від імені юридичної особи, контролювати діяльність юридичної особи [110, с. 133].

Кримінальний кодекс Естонії в статті 14 «Відповідальність юридичної особи» передбачає, що «юридична особа несе в передбачених законом випадках відповідальність за діяння, вчинене його органом або керівником в інтересах юридичної особи. При цьому, притягнення юридичної особи до відповідальності не виключає притягнення до відповідальності фізичної особи, яка вчинила винне діяння» [111, с. 1110].

За кримінальним законодавством Республіки Молдова (стаття 21) юридична особа, яка здійснює підприємницьку діяльність, притягується до кримінальної відповідальності за вчинення низки економічних злочинів, злочинів проти громадського здоров'я, екологічних злочинів і злочинів у сфері інформатики при наявності однієї з таких умов:

– юридична особа винна в невиконанні чи неналежному виконанні прямих приписів закону, що встановлюють обов'язки або заборони щодо здійснення певної діяльності;

– юридична особа винна в здійсненні діяльності, що не відповідає передбаченій в установчих документах або заявленим цілям;

– діяння, що заподіює або містить реальну загрозу заподіяння шкоди в значних розмірах особі, суспільству або державі, було вчинено в інтересах цієї юридичної особи або було допущено, санкціоновано, затверджено, використано органом або особою, наділеною функціями керівництва цією юридичною особою [112].

Так само, як і вищезгаданих кримінальних законах, кримінальна відповідальність юридичної особи, яка здійснює підприємницьку діяльність, не виключає відповідальності фізичної особи за вчинений злочин [112].

Однак, вітчизняна кримінально-правова доктрина виключає кримінальну відповідальність юридичних осіб, хоча питання про це неодноразово піднімалося, в тому числі, і на законодавчому рівні. Про це йшлося, наприклад, у Законі України «Про відповідальність юридичних осіб за корупційні правопорушення» від 11 червня 2009 року [113], який, будучи введеним у дію 1 січня 2011 р., вже 5 січня цього року втратив свою чинність на підставі Закону України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції» від 21 грудня 2010 року [114]. Зазначений Закон України передбачав види порушень, за які юридичні особи могли притягатися до юридичної відповідальності, і види стягнень, які до них могли застосовуватися. Але ще раз наголосимо, що і в цьому законі не було вказівки саме на кримінальну відповідальність юридичних осіб, що навіть за таких умов дозволяло тлумачити

його положення на користь відбитої у низці статей чинного Кримінального кодексу позиції про те, що суб'єктом злочину може бути лише фізична особа (громадяни України, іноземці та особи без громадянства). Юридичні ж особи можуть бути суб'єктами інших видів юридичної відповідальності, передусім цивільної, господарсько-правової та адміністративної.

Таким чином, визнання людини єдиним можливим суб'єктом злочину є правильним, виходячи із самої мети покарання та загальних засад його призначення. Таким чином, суб'єкт будь-якого злочину – це завжди фізична особа. Цей принцип, як уже вказувалося, існує в українському кримінальному законодавстві, що доповнено і в статтях 6, 7 і 8 КК України, де прямо визначається, що нести кримінальну відповідальність можуть громадяни України, іноземці й особи без громадянства (фізичні особи).

Щодо осудності як ознаки суб'єкта злочину, передбаченого статтею 398 КК України, то треба сказати, що у статті 12 КК України вказано: «Не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в стані неосудності, тобто, не могла усвідомлювати своїх дій або керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабоумства чи іншого хворобливого стану. До такої особи за призначенням суду можуть застосовуватись примусові заходи медичного характеру.

Не підлягає покаранню також особа, яка вчинила злочин у стані осудності, але до винесення судом вироку захворіла на душевну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними. До такої особи за призначенням суду можуть застосовуватись примусові заходи медичного характеру, а після одужання вона може підлягати покаранню».

Тобто, кримінальної відповідальності підлягає осудна особа. Під осудністю особи в кримінальному праві розуміється психічний стан людини, за якого вона під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Осудність – юридична передумова вини і кримінальної відповідальності, обов'язкова ознака суб'єкта злочину. Лише психічно здорова людина свідомо

обирає варіанти поведінки, здатна розуміти те, що чинить, і тому може бути відповідальною за свої суспільно небезпечні діяння. Здатність керувати своїми діями свідчить про можливість ставити перед собою певні завдання, мету і, відповідно, розв'язувати їх і досягати бажаного результату, проявляти свою волю у цьому напрямі чи, навпаки, утримуватися від необдуманих вчинків і спокус. Як видно з цього визначення, поняття неосудності включає як медичні (біологічні), так і юридичні (психологічні) ознаки (критерії), які знаходяться між собою в певному співвідношенні. Передбачене у частині другій статті 19 КК України співвідношення медичного і юридичного критеріїв у науці і практиці називається змішаною формулою неосудності: обов'язковим при вирішенні питання про неосудність конкретної особи є встановлення сукупності одного з медичних та одного з юридичних критеріїв. Із тексту статті 19 КК України випливає, що неосудність (як, до речі, і осудність) визначається тільки щодо часу (моменту) вчинення особою суспільно небезпечного діяння і тільки у зв'язку з ним.

Осудність особи (психічне здоров'я людини) презюмується теорією права [103, с. 140], правовим регулюванням, зокрема, у статті 3 Закону України від 22 лютого 2000 року № 1489-III зазначено, що кожна особа вважається такою, яка не має психічного розладу, доки наявність такого розладу не буде встановлено на підставах та в порядку, передбачених цим Законом та іншими законами України [115]. У судовій практиці підлягає доведенню зворотнє – неосудність особи.

Наявність (відсутність) у особи психічного розладу не обумовлює рішення суду про її осудність чи неосудність. Головне – визначення значущості впливу психічного розладу на регуляцію поведінки, вольовий вибір соціально прийнятної поведінки в кримінально-релевантній ситуації; на усвідомлення суб'єктом фактичного змісту і соціальної значущості обраного варіанту поведінки і керівництва нею. Наявність у особи психічного розладу, який не вплинула на поведінку під час (в момент) вчинення кримінально караного діяння, не виключає її осудності.

Неосудність як протилежність осудності слід відрізняти від обмеженої осудності. При цьому слід зазначити, що інститут обмеженої осудності є новелою

українського кримінального законодавства. Обмежена осудність – це психопатологічний стан людини, за якого вона під час вчинення злочину через наявний у неї психічний розлад не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та/або керувати ними. Обмежена осудність не виключає кримінальної відповідальності. Все вищевказане дає підстави стверджувати, що осудність є одним з обов'язкових ознак суб'єкта злочину.

З поняттям осудності тісно пов'язаний вік особи, що підлягає кримінальній відповідальності, визначає її соціально-особистісний розвиток, інтелектуально-вольовий потенціал. На підставі аналізу кримінального закону виділяють три категорії віку, з якого настає кримінальна відповідальність: загальний, знижений, підвищений. Правовою підставою для цього є стаття 22 КК України, а також певні статті Особливої частини КК України, зміст яких вказує на можливість притягнення до кримінальної відповідальності лише осіб старшого віку, ніж шістнадцятирічні.

Відповідно до частини першої статті 22 КК кримінальній відповідальності підлягають особи, яким на момент вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. Отже, якщо немає спеціального посилення на вік, з якого настає кримінальна відповідальність, то за вчинення злочину відповідає особа, якій на момент його вчинення виповнилося шістнадцять років.

Знижений вік кримінальної відповідальності в кримінальному кодексі України визначено з чотирнадцяти років. При цьому наведено виключний перелік злочинів, за вчинення яких особу може бути притягнуто до кримінальної відповідальності.

Досягнення певного віку як обов'язкова ознака суб'єкта злочину обумовлена типовим розвитком свідомості, волі особи у цьому віці. Але в деяких випадках можлива розбіжність між певним віком особи і рівнем її розумового розвитку, станом свідомості й волі, коли при розслідуванні або розгляді конкретної справи виявляється, що вік особи не відповідає типовому для цього віку рівню психічного розвитку, тобто виявляється його розумова відсталість, внаслідок якої він не усвідомлював (або не повністю усвідомлював) фактичну і соціальну суть

вчиненого.

Така розумова відсталість не виключає суб'єкта злочину (формально є всі передбачені в частині першій статті 18 КК України ознаки суб'єкта), але не може не враховуватися при вирішенні питання про кримінальну відповідальність і покарання неповнолітнього. Тому в статті 103 КК України обставиною, яка обов'язково повинна враховуватися судом при призначенні покарання, вказується «рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього» [116, с. 72].

Враховуючи критерії, які покладені в основу визначення віку кримінальної відповідальності, ми погоджуємося, що суб'єктом злочину, передбаченого частинами першою та другою статті 398 КК України, згідно з положеннями статті 22 КК України, є фізична особа, якій до вчинення злочину виповнилось шістнадцять років. Однак, за частиною третьою цієї статті підлягають кримінальній відповідальності особи, що вчинили цей злочин у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років. Це відповідає тяжкості і суспільній небезпеці цього злочину.

Не слід виключати можливості вчинення злочину, передбаченого статтею 398 КК України, іноземними громадянами та особами без громадянства.

У частині першій статті 6 КК України сказано, що особи, які вчинили злочин на території України, підлягають кримінальній відповідальності за Кримінальним кодексом України. Таким чином, мова йде і про громадян України, і про іноземних громадян, і про осіб без громадянства або із подвійним громадянством.

Таким чином, якщо громадянин України погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи у на території України, він нестимете кримінальну відповідальність за статтею 398 КК України. Аналогічно вирішується питання щодо іноземних громадян, які не користуються імунітетом, та осіб без громадянства, якщо вони вчинять такий злочин на території України.

Відповідно до частини четвертої статті 6 КК України питання про кримінальну відповідальність дипломатичних представників іноземних держав та інших громадян, які за законами України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не є підсудні у

кримінальних справах судам України, у разі вчинення ними злочину на території України вирішується дипломатичним шляхом.

Крім того, згідно з частиною першою статті 7 КК України, громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають на території України, які вчинили злочини (у тому числі погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи) за її межами, підлягають кримінальній відповідальності за Кримінальним кодексом України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

У разі, якщо такі особи зазнали кримінального покарання за межами України, вони не можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності за ці злочини на території України (ч. 2 ст. 7 КК України), що відповідає положенням частини першої статті 61 Конституції України, у якій йдеться про те, що ніхто не може бути двічі притягнутий до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення.

Отже, приходимо до висновку, що суб'єктом злочину, передбаченого частиною першою статті 398 КК України, може виступати фізична осудна особа (громадянин України, іноземний громадянин, особа без громадянства або з подвійним громадянством), яка до вчинення злочину досягла шістнадцятирічного віку. За частиною третьою цієї статті підлягають кримінальній відповідальності особи, що вчинили цей злочин у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років. Це відповідає тяжкості і суспільній небезпеці цього злочину. Суб'єкт погрози або насильства щодо захисника чи представника особи в ході вчинення цього злочину, як правило, пов'язаний з потерпілим офіційними процесуальними відносинами.

3.2 Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи: суб'єктивна сторона

Суб'єктивна сторона злочину є досить специфічним елементом складу злочину. Її особливість, на наш погляд, породжується рядом чинників. Це, по-перше, спрощене уявлення в кримінальному законі, як і в праві в цілому, усіх

психічних процесів свідомості і волі особи при вчиненні злочину. А, по-друге, відсутність можливості безпосереднього доведення суб'єктивної сторони, прихованість інтелектуальної діяльності особи від сприйняття іншими особами. Саме ці обставини, як нам представляється, і породжують основні проблеми її встановлення і потребують спеціальних правил доведення вини як суб'єктивної сторони в цілому, так і в кожному конкретному випадку вчинення злочину.

Треба погодитися з думкою вчених, що можливості по встановленню суб'єктивної сторони значно звужені в порівнянні з іншими елементами складу злочину, наприклад, з об'єктивною стороною складу злочину. Саме через оцінку об'єктивно сприйманого поведінки особи можна і треба здійснювати оцінку суб'єктивних чинників, що породжують дану поведінку.

Суб'єктивна сторона злочину, яка включає в себе вину, мотив та мету злочину, психічний стан злочинця під час скоєння злочину, є обов'язковим елементом будь-якого складу злочину. Вона має важливе значення не тільки для обґрунтування кримінальної відповідальності та кваліфікації діяння, а й для призначення покарання, звільнення від кримінальної відповідальності і покарання, визначення виду виправної установи, а також для вироблення стратегії і тактики ресоціалізації засудженого та його виправлення.

Ми підтримуємо тих вчених, які переконані, що мотив і мета прямо «не входить» у вину лише по волі законодавця, який спрощуючи і формалізуючи її в прагматичних цілях (статті 23-25 КК України), описує її форми поза психологічного ядра поведінки (мотиви і цілі), хоча воно не входить в вину за своєю суттю. Опосередковано мотиви і цілі представлені у вині у вигляді нормативних положень: особа бажала або не бажала настання суспільно-небезпечних наслідків. Тому ті фахівці кримінального права, які розрізняючи вину, мотив і мету, включають останні у вину, стоять ближче до психологічного розуміння даного питання [117, с. 8].

Також ми не поділяємо позицію тих правників, які розглядають вину, мотив і мету взаємопов'язаними, але різними і самостійними формами психічної активності. Слід зауважити, що входження мотивів і цілей у вину зовсім не означає

втрата ними свого власного психологічного і у визначених законом межах – юридичного значення. Це свідчить лише про реальний взаємозв'язок різних елементів суб'єктивного ставлення злочинця до здійснюваного діяння. Внутрішнє психологічне ставлення злочинця до здійснюваних суспільно-небезпечних дій, їх наслідків і інших об'єктивних ознак займає особливе місце у складі злочину як підстави кримінальної відповідальності. Реалізація кримінальної відповідальності без встановлення вини ставить під питання саме існування кримінального права, так як неможливо забезпечити законність, не дотримуючись принципу відповідальності за вину. Без вини немає складу злочину, не може настати кримінальна відповідальність за вчинене суспільно небезпечне діяння.

Те, що вказується законодавцем у диспозиції кримінально-правової норми, підлягає обов'язковому встановленню, бо наявність саме вказаних ознак дають змогу правильній кваліфікації діяння. Відсутність таких ознак у діяннях особи свідчить або про наявність у цьому випадку іншого складу злочину, або про відсутність будь-якого складу злочину взагалі. Тут, як ми бачимо, мотив, мета дій конкретної особи або її емоційний стан є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони вказаних складів злочинів і відсутність цих ознак не дозволяє саме так кваліфікувати діяння відповідної особи.

Саме з урахуванням викладеного спробуємо на прикладі злочину, передбаченого статтею 398 КК України проаналізувати, як співвідносяться між собою теоретичні положення, які характеризують суб'єктивну сторону і законодавчі положення, які характеризують вину та її форми.

В учбовій та спеціальній літературі злочин, передбачений частиною першою статті 398 КК України трактується практично всіма авторами як вчинений з прямим умислом [66, с. 912; 97, с. 517].

Умисел з погляду етимології цього слова являє собою заздалегідь обдуманний план, намір, підготовку злочину з усвідомленням його наслідків. Намір – це задум, бажання зробити що-небудь (умисний – зроблений свідомо). Враховуючи етимологічне значення вживаних законодавцем термінів, можна зробити єдино вірний висновок: якщо особа, вчиняючи які-небудь дії, повністю усвідомлює їхню

мету, характер, передбачуваний результат і його можливі наслідки, то вона діє умисно. Таким чином, можна стверджувати, що особа діє умисно в тому випадку, якщо усвідомлює характер своїх дій (бездіяльності) і передбачає їхні можливі наслідки.

Відповідно до статті 24 КК України умисел поділяють на прямий і непрямий. Прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. Непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання.

Вчений-правознавець Р.В. Вереша зазначає, що в ряді випадків законодавець визнає діяння умисними лише при усвідомленні їх протиправності. Це передовсім злочини зі спеціальним суб'єктом, коли на особу покладається виконання або забезпечення дотримання якихось правил та обов'язків [18, с. 133].

Усвідомлення суспільної небезпеки вчинюваних діянь включає уявлення суб'єкта і про ті факультативні ознаки об'єктивної сторони, за яких вчинюється злочин (спосіб, місце, час тощо).

Необхідно відзначити невдалість законодавчих формулювань умислу та необережності, що виражається у відсутності чіткої системи викладу форм вини, пов'язану з виділенням у формах вини інтелектуального та вольового моментів, що викликає численні дискусійні питання та труднощі, які виникають при практичному застосуванні норм Кримінального кодексу України. По суті, формули вольового моменту вини, викладені в Кримінальному кодексі України, визначають ступінь усвідомлення особою характеру свого діяння і ступінь передбачення особою суспільно небезпечних наслідків свого діяння.

Дослідники стосовно злочину, передбаченого статтею 398 КК України відмічають, що у зазначеній статті КК України відсутні будь-які вказівки на суб'єктивні ознаки, хоча з певною умовністю таку вказівку можна знайти з інтелектуального моменту умислу щодо соціального статусу потерпілого. Разом з

тим структура об'єктивної сторони складу злочину посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, і його наслідки вказують на те, що цей злочин може вчинятися умисно. Це підтверджується тим, що інтелектуальним моментом умислу винного має охоплюватися спеціальний статус потерпілого, який є захисником чи представником. Крім того, стосовно прямого умислу можна стверджувати, що вольовий елемент такого умислу, який характеризує спрямованість волі суб'єкта, визначається в законі як бажання настання суспільно небезпечних наслідків. Бажання являє собою прагнення до певного результату. Як ознака прямого умислу бажання полягає в прагненні до певних наслідків. У силу цього бажання пов'язується із суспільно небезпечними наслідками, у яких нанесена певна шкода об'єкту злочину.

Відносно частин другої і третьої статті 398 КК України у вітчизняній юридичній літературі точиться дискусія, головним чином, із приводу того, чи можливий при вчиненні цих діянь непрямий умисел або це діяння характеризується тільки прямим умислом.

Заподіяння тілесних ушкоджень захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги не може виступати основною метою злочинного діяння, тому і умисне заподіяння зазначеним потерпілим при умовах визначених частинами другою і третьою статті 398 КК України тілесних ушкоджень може бути вчинене як з прямим, так і непрямим умислом.

Таким чином, аналіз форми вини у діянні, передбаченому статтею 398 КК України привів нас до висновку, що погроза або насильство щодо захисника чи представника особи або їх близьких родичів у формі закінченого посягання на здоров'я може бути вчинене з прямим або непрямим умислом. Отже, визначаючи погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи, а також щодо їх близьких родичів у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги як умисний злочин з прямим умислом (ч. 1 ст. 398 КК України), з прямим чи непрямим умислом (ч. 2 і 3 ст. 398 КК України), ми маємо на увазі, що особа, яка

його вчинила, усвідомлювала суспільно небезпечний характер вчиненого ним діяння, передбачала суспільно небезпечні наслідки, бажала настання цих наслідків (ч. 1 ст. 398 КК України) або свідомо припускала їх настання (ч. 2 і 3 ст. 398 КК України).

Проведене дослідження форми вини у діянні, передбаченому статтею 398 КК України довело, що правильне встановлення суб'єктивної сторони злочину неможливо без вивчення і розкриття мотиву злочину, адже без нього не представляється можливим скласти уявлення про характер процесу, що відбувається в свідомості суб'єкта в момент вчинення діяння. Термін «мотив» походить від латинського слова «movere» – рухати і означає спонукальну причину дій людини. Мотив поведінки - категорія суто психологічна, але вона носить міждисциплінарний характер, привертаючи до себе увагу всіх наук, які досліджують особистість. Одним з останніх комплексних досліджень мотиву у вітчизняному кримінальному праві є монографія професора А. В. Савченка «Мотив і мотивація злочину» [119], в якій дослідник на підставі аналізу різних наукових підходів доходить висновку, що під мотивом слід розуміти «інтегральне психічне утворення, яке спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою» [119, с. 14]. Треба погодитися, що таке визначення є доволі дискусійним через його узагальнений, неконкретизований характер, обтяженість феноменологічною складовою. Позиція професора А. В. Савченка, по суті, дублює викладену вище, згідно з якою мотив визнається внутрішньою спонукою до будь-якої діяльності.

Вважаємо, що перш ніж виділяти специфіку мотиву злочинного діяння, необхідно визначити його основні властивості (ознаки). Адже, аналізуючи мотиви поведінки, треба мати на увазі конкретні вчинки індивіда, реально існуючі в об'єктивному світі. Загальновідомо, що джерелом будь-якої людської активності виступають потреби, які є першопричинами поведінки. Хоча потреба є внутрішній стан індивіда, вона завжди спрямована на певні об'єкти зовнішнього світу. Потреба виступає як життєве завдання, яка повинна бути вирішена суб'єктом для його існування або розвитку.

При цьому, слід зазначити, що потреба виступає в якості першопричини діяльності людини тільки в разі її усвідомлення. Визначивши об'єкт своєї потреби, індивід проявляє активність (внутрішню, а потім, за певних умов, зовнішню), тим самим, суб'єкт формує спільну мету своїх дій, яка згодом в процесі мотивації буде конкретизована, будуть визначені способи досягнення цієї мети.

Отже, мотив злочину повинен відображати наступні основні властивості (ознаки): по-перше, носити вольовий і усвідомлений характер, а також суб'єктивно-об'єктивний характер, так як знаходиться в постійному розвитку, зміні та перетворенні під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів; по-друге, в основі мотиву лежить система потреб людини, серед яких спостерігається явна перевага природних і матеріальних над духовними.

Виявлені ознаки не заперечують положення, що мотив – це, насамперед, категорія психологічна і тільки потім перенесена в область кримінально-правових відносин. Підпадаючи під юрисдикцію кримінального права, мотиви набувають дещо іншу значимість, обумовлену тим, що для кримінального права вони відіграють важливу роль перш за все у встановленні наявності складу і в процесі кваліфікації вчиненого злочинного діяння.

В рамках дослідження мотивів злочину, передбаченого статтею 398 КК України представляється цікавим зауваження професора П. Л. Фріса, що у деяких випадках, коли вказані характеристики мають особливе значення для визначення злочинного діяння та особи винного, вони використовуються законодавцем для конструювання кваліфікованих (особливо кваліфікованих) або привілейованих складів злочинів, а також враховуються як ознаки, що пом'якшують або обтяжують покарання. Коли мотив, мета або емоційний стан безпосередньо вказані в диспозиції норми Особливої частини Кримінального кодексу, вони набувають обов'язкового значення і стають конструктивними елементами складу конкретного злочину. У цьому випадку їх відсутність свідчить і про відсутність відповідного складу злочину в цілому [120, с. 126].

На нашу думку, відсутність вказівки на мотив або мету у диспозиції кримінально-правової норми ще не означає, що відповідні ознаки складу злочину

не входить до кола обов'язкових: і мотив, і мета можуть бути «заховані» у змісті інших ознак (наприклад, формулювання «у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги» вказує або на мету злочину – перешкодити правомірній діяльності потерпілого, або на мотив помсти за таку діяльність); також мотив і мета можуть викладатись не текстуально, а контекстуально.

Інша справа, наприклад, у частині першій статті 350 КК України, де достатньо ретельно вписані спеціальні цілі вчинення погрози вбивством, заподіянням тяжких тілесних ушкоджень або знищенням чи пошкодженням майна загальнонебезпечним способом щодо службової особи чи її близьких або щодо громадянина, який виконує громадський обов'язок. Це – припинення діяльності службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок або зміна її характеру в інтересах того, хто погрожує (ч. 1 ст. 350 КК України). Однак, так само, як і у статті 398 КК України, ніяким чином не оговорюються мотиви якими керується винний при досягненні «заявлених» цілей. Законодавець в обох нормах обмежується невизначеним формулюванням «у зв'язку з діяльністю...», яке не дає чіткої картини, а, власне, чим керувався суб'єкт злочину при вчиненні діяння, передбаченого 398 КК України.

Таке зіставлення перерахованих норм Особливої частини Кримінального кодексу України, дає можливість вважати внутрішніми детермінантами погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, а також щодо їх близьких родичів у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги можуть бути, по-перше, мета припинення взагалі або перешкодження захиснику чи представнику особи у момент посягання або в майбутньому здійснювати діяльністю, пов'язану з наданням правової допомоги. Мотивами вчинення цього злочину з зазначеною метою є, насамперед, такі, що пов'язані з намагання уникнути відповідальності за вчинене. І в даному випадку, доволі поширеним є поєднання таких мотивів з корисливим мотивом, зокрема, при перешкодженні винним виконанню такого рішення суду, яке тягне або може тягнути за собою матеріальні збитки для нього.

Аналіз судової практики показав, що в якості мотиву погрози або насильства захиснику чи представнику особи, а також їх близьким родичам у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги може виступати також помста за виконання цих обов'язків у минулому.

Етимологічний зміст поняття помсти визначається як відплата кому-небудь за вчинену кривду, заподіяне зло; бажання відплатити за вчинене зло; готовність мстити. У науковій літературі під помстою розуміється умисне заподіяння зла, неприємностей з метою відплатити за образу або страждання, а також як дії, що спричиняють шкоду, мета яких – покарати особу чи декількох осіб у відповідь на справжню або уявну образу, несправедливість, насильство [121, с. 145].

У деяких суб'єктів функції службової особи відсутні. Неможливо дати всебічне й об'єктивне визначення суб'єкта (в частині, що стосується неслужбової особи) без розкриття змісту виробничих і професійних функцій, які суб'єкт виконує під час вчинення злочину.

Приватна особа вчиняє злочин у відриві від вищезгаданих функцій, тобто не у зв'язку з роботою, що виконувалась, і зі службовими повноваженнями чи професійними функціями, та не знаходиться з певною сферою у трудових, цивільно-правових і службових відносинах. Варто зазначити, що поняття «приватна особа» і «службова особа» мають різне змістове навантаження. Оскільки це так, то їх не можна порівнювати і протиставляти.

Юридичні особи як суб'єкти злочинів передбачені в країнах ближнього зарубіжжя тільки в кримінальних кодексах Литви, Естонії та Молдови.

Так, згідно зі статтею 20 Кримінального кодексу Литви юридична особа несе відповідальність у випадках, передбачених Особливою частиною Кодексу, за злочинні діяння фізичної особи, якщо ця особа вчинила їх на користь або в інтересах юридичної особи, що діяла індивідуально або за дорученням юридичної особи, або якщо це фізична особа виконувала керівні функції і, перебуваючи на службі у юридичної особи, мала право представляти юридичну особу, приймати рішення від імені юридичної особи, контролювати діяльність юридичної особи [110, с. 133].

Кримінальний кодекс Естонії в статті 14 «Відповідальність юридичної особи» передбачає, що «юридична особа несе в передбачених законом випадках відповідальність за діяння, вчинене його органом або керівником в інтересах юридичної особи. При цьому, притягнення юридичної особи до відповідальності не виключає притягнення до відповідальності фізичної особи, яка вчинила винне діяння» [111, с. 1110].

За кримінальним законодавством Республіки Молдова (стаття 21) юридична особа, яка здійснює підприємницьку діяльність, притягується до кримінальної відповідальності за вчинення низки економічних злочинів, злочинів проти громадського здоров'я, екологічних злочинів і злочинів у сфері інформатики при наявності однієї з таких умов:

– юридична особа винна в невиконанні чи неналежному виконанні прямих приписів закону, що встановлюють обов'язки або заборони щодо здійснення певної діяльності;

– юридична особа винна в здійсненні діяльності, що не відповідає передбаченій в установчих документах або заявленим цілям;

– діяння, що заподіює або містить реальну загрозу заподіяння шкоди в значних розмірах особі, суспільству або державі, було вчинено в інтересах цієї юридичної особи або було допущено, санкціоновано, затверджено, використано органом або особою, наділеною функціями керівництва цією юридичною особою [112].

Так само, як і вищезгаданих кримінальних законах, кримінальна відповідальність юридичної особи, яка здійснює підприємницьку діяльність, не виключає відповідальності фізичної особи за вчинений злочин [112].

Однак, вітчизняна кримінально-правова доктрина виключає кримінальну відповідальність юридичних осіб, хоча питання про це неодноразово піднімалося, в тому числі, і на законодавчому рівні. Про це йшлося, наприклад, у Законі України «Про відповідальність юридичних осіб за корупційні правопорушення» від 11 червня 2009 року [113], який, будучи введеним у дію 1 січня 2011 р., вже 5 січня цього року втратив свою чинність на підставі Закону України «Про визнання

такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції» від 21 грудня 2010 року [114]. Зазначений Закон України передбачав види порушень, за які юридичні особи могли притягатися до юридичної відповідальності, і види стягнень, які до них могли застосовуватися. Але ще раз наголосимо, що і в цьому законі не було вказівки саме на кримінальну відповідальність юридичних осіб, що навіть за таких умов дозволяло тлумачити його положення на користь відбитої у низці статей чинного Кримінального кодексу позиції про те, що суб'єктом злочину може бути лише фізична особа (громадяни України, іноземці та особи без громадянства). Юридичні ж особи можуть бути суб'єктами інших видів юридичної відповідальності, передусім цивільної, господарсько-правової та адміністративної.

Таким чином, визнання людини єдиним можливим суб'єктом злочину є правильним, виходячи із самої мети покарання та загальних засад його призначення. Таким чином, суб'єкт будь-якого злочину – це завжди фізична особа. Цей принцип, як уже вказувалося, існує в українському кримінальному законодавстві, що доповнено і в статтях 6, 7 і 8 КК України, де прямо визначається, що нести кримінальну відповідальність можуть громадяни України, іноземці й особи без громадянства (фізичні особи).

Щодо осудності як ознаки суб'єкта злочину, передбаченого статтею 398 КК України, то треба сказати, що у статті 12 КК України вказано: «Не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в стані неосудності, тобто, не могла усвідомлювати своїх дій або керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабоумства чи іншого хворобливого стану. До такої особи за призначенням суду можуть застосовуватись примусові заходи медичного характеру.

Не підлягає покаранню також особа, яка вчинила злочин у стані осудності, але до винесення судом вироку захворіла на душевну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними. До такої особи за

призначенням суду можуть застосовуватись примусові заходи медичного характеру, а після одужання вона може підлягати покаранню».

Тобто, кримінальної відповідальності підлягає осудна особа. Під осудністю особи в кримінальному праві розуміється психічний стан людини, за якого вона під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Осудність – юридична передумова вини і кримінальної відповідальності, обов'язкова ознака суб'єкта злочину. Лише психічно здорова людина свідомо обирає варіанти поведінки, здатна розуміти те, що чинить, і тому може бути відповідальною за свої суспільно небезпечні діяння. Здатність керувати своїми діями свідчить про можливість ставити перед собою певні завдання, мету і, відповідно, розв'язувати їх і досягати бажаного результату, проявляти свою волю у цьому напрямі чи, навпаки, утримуватися від необдуманих вчинків і спокус. Як видно з цього визначення, поняття неосудності включає як медичні (біологічні), так і юридичні (психологічні) ознаки (критерії), які знаходяться між собою в певному співвідношенні. Передбачене у частині другій статті 19 КК України співвідношення медичного і юридичного критеріїв у науці і практиці називається змішаною формулою неосудності: обов'язковим при вирішенні питання про неосудність конкретної особи є встановлення сукупності одного з медичних та одного з юридичних критеріїв. Із тексту статті 19 КК України випливає, що неосудність (як, до речі, і осудність) визначається тільки щодо часу (моменту) вчинення особою суспільно небезпечного діяння і тільки у зв'язку з ним.

Осудність особи (психічне здоров'я людини) презюмується теорією права [103, с. 140], правовим регулюванням, зокрема, у статті 3 Закону України від 22 лютого 2000 року № 1489-III зазначено, що кожна особа вважається такою, яка не має психічного розладу, доки наявність такого розладу не буде встановлено на підставах та в порядку, передбачених цим Законом та іншими законами України [115]. У судовій практиці підлягає доведенню зворотне – неосудність особи.

Наявність (відсутність) у особи психічного розладу не обумовлює рішення суду про її осудність чи неосудність. Головне – визначення значущості впливу психічного розладу на регуляцію поведінки, вольовий вибір соціально прийнятної

поведінки в кримінально-релевантної ситуації; на усвідомлення суб'єктом фактичного змісту і соціальної значущості обраного варіанту поведінки і керівництва нею. Наявність у особи психічного розладу, який не вплинула на поведінку під час (в момент) вчинення кримінально караного діяння, не виключає її осудності.

Неосудність як протилежність осудності слід відрізнити від обмеженої осудності. При цьому слід зазначити, що інститут обмеженої осудності є новелою українського кримінального законодавства. Обмежена осудність – це психопатологічний стан людини, за якого вона під час вчинення злочину через наявний у неї психічний розлад не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та/або керувати ними. Обмежена осудність не виключає кримінальної відповідальності. Все вищевказане дає підстави стверджувати, що осудність є одним з обов'язкових ознак суб'єкта злочину.

З поняттям осудності тісно пов'язаний вік особи, що підлягає кримінальній відповідальності, визначає її соціально-особистісний розвиток, інтелектуально-вольовий потенціал. На підставі аналізу кримінального закону виділяють три категорії віку, з якого настає кримінальна відповідальність: загальний, знижений, підвищений. Правовою підставою для цього є стаття 22 КК України, а також певні статті Особливої частини КК України, зміст яких вказує на можливість притягнення до кримінальної відповідальності лише осіб старшого віку, ніж шістнадцятирічні.

Відповідно до частини першої статті 22 КК кримінальній відповідальності підлягають особи, яким на момент вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. Отже, якщо немає спеціального посилання на вік, з якого настає кримінальна відповідальність, то за вчинений злочин відповідає особа, якій на момент його вчинення виповнилося шістнадцять років.

Знижений вік кримінальної відповідальності в кримінальному кодексі України визначено з чотирнадцяти років. При цьому наведено виключний перелік злочинів, за вчинення яких особу може бути притягнуто до кримінальної відповідальності.

Досягнення певного віку як обов'язкова ознака суб'єкта злочину обумовлена типовим розвитком свідомості, волі особи у цьому віці. Але в деяких випадках можлива розбіжність між певним віком особи і рівнем її розумового розвитку, станом свідомості й волі, коли при розслідуванні або розгляді конкретної справи виявляється, що вік особи не відповідає типовому для цього віку рівню психічного розвитку, тобто виявляється його розумова відсталість, внаслідок якої він не усвідомлював (або не повністю усвідомлював) фактичну і соціальну суть вчиненого.

Така розумова відсталість не виключає суб'єкта злочину (формально є всі передбачені в частині першій статті 18 КК України ознаки суб'єкта), але не може не враховуватися при вирішенні питання про кримінальну відповідальність і покарання неповнолітнього. Тому в статті 103 КК України обставиною, яка обов'язково повинна враховуватися судом при призначенні покарання, вказується «рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього» [116, с. 72].

Враховуючи критерії, які покладені в основу визначення віку кримінальної відповідальності, ми погоджуємося, що суб'єктом злочину, передбаченого частинами першою та другою статті 398 КК України, згідно з положеннями статті 22 КК України, є фізична особа, якій до вчинення злочину виповнилось шістнадцять років. Однак, за частиною третьою цієї статті підлягають кримінальній відповідальності особи, що вчинили цей злочин у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років. Це відповідає тяжкості і суспільній небезпеці цього злочину.

Не слід виключати можливості вчинення злочину, передбаченого статтею 398 КК України, іноземними громадянами та особами без громадянства.

У частині першій статті 6 КК України сказано, що особи, які вчинили злочин на території України, підлягають кримінальній відповідальності за Кримінальним кодексом України. Таким чином, мова йде і про громадян України, і про іноземних громадян, і про осіб без громадянства або із подвійним громадянством.

Таким чином, якщо громадянин України погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи у на території України, він нестимете

кримінальну відповідальність за статтею 398 КК України. Аналогічно вирішується питання щодо іноземних громадян, які не користуються імунітетом, та осіб без громадянства, якщо вони вчинять такий злочин на території України.

Відповідно до частини четвертої статті 6 КК України питання про кримінальну відповідальність дипломатичних представників іноземних держав та інших громадян, які за законами України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не є підсудні у кримінальних справах судам України, у разі вчинення ними злочину на території України вирішується дипломатичним шляхом.

Крім того, згідно з частиною першою статті 7 КК України, громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають на території України, які вчинили злочини (у тому числі погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи) за її межами, підлягають кримінальній відповідальності за Кримінальним кодексом України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

У разі, якщо такі особи зазнали кримінального покарання за межами України, вони не можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності за ці злочини на території України (ч. 2 ст. 7 КК України), що відповідає положенням частини першої статті 61 Конституції України, у якій йдеться про те, що ніхто не може бути двічі притягнутий до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення.

Отже, приходимо до висновку, що суб'єктом злочину, передбаченого частиною першою статті 398 КК України, може виступати фізична осудна особа (громадянин України, іноземний громадянин, особа без громадянства або з подвійним громадянством), яка до вчинення злочину досягла шістнадцятирічного віку. За частиною третьою цієї статті підлягають кримінальній відповідальності особи, що вчинили цей злочин у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років. Це відповідає тяжкості і суспільній небезпеці цього злочину. Суб'єкт погрози або насильства щодо захисника чи представника особи в ході вчинення цього злочину,

як правило, пов'язаний з потерпілим офіційними процесуальними відносинами.

3.2 Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи: суб'єктивна сторона

Суб'єктивна сторона злочину є досить специфічним елементом складу злочину. Її особливість, на наш погляд, породжується рядом чинників. Це, по-перше, спрощене уявлення в кримінальному законі, як і в праві в цілому, усіх психічних процесів свідомості і волі особи при вчиненні злочину. А, по-друге, відсутність можливості безпосереднього доведення суб'єктивної сторони, прихованість інтелектуальної діяльності особи від сприйняття іншими особами. Саме ці обставини, як нам представляється, і породжують основні проблеми її встановлення і потребують спеціальних правил доведення вини як суб'єктивної сторони в цілому, так і в кожному конкретному випадку вчинення злочину.

Треба погодитися з думкою вчених, що можливості по встановленню суб'єктивної сторони значно звужені в порівнянні з іншими елементами складу злочину, наприклад, з об'єктивною стороною складу злочину. Саме через оцінку об'єктивно сприйманого поведінки особи можна і треба здійснювати оцінку суб'єктивних чинників, що породжують дану поведінку.

Суб'єктивна сторона злочину, яка включає в себе вини, мотив та мету злочину, психічний стан злочинця під час скоєння злочину, є обов'язковим елементом будь-якого складу злочину. Вона має важливе значення не тільки для обґрунтування кримінальної відповідальності та кваліфікації діяння, а й для призначення покарання, звільнення від кримінальної відповідальності і покарання, визначення виду виправної установи, а також для вироблення стратегії і тактики ресоціалізації засудженого та його виправлення.

Ми підтримуємо тих вчених, які переконані, що мотив і мета прямо «не входить» у вини лише по волі законодавця, який спрощуючи і формалізуючи її в прагматичних цілях (статті 23-25 КК України), описує її форми поза психологічного ядра поведінки (мотиви і цілі), хоча воно не входить в вини за своєю суттю. Опосередковано мотиви і цілі представлені у вині у вигляді

нормативних положень: особа бажала або не бажала настання суспільно-небезпечних наслідків. Тому ті фахівці кримінального права, які розрізняючи вину, мотив і мету, включають останні у вину, стоять ближче до психологічного розуміння даного питання [117, с. 8].

Також ми не поділяємо позицію тих правників, які розглядають вину, мотив і мету взаємопов'язаними, але різними і самостійними формами психічної активності. Слід зауважити, що входження мотивів і цілей у вину зовсім не означає втрати ними свого власного психологічного і у визначених законом межах – юридичного значення. Це свідчить лише про реальний взаємозв'язок різних елементів суб'єктивного ставлення злочинця до здійснюваного діяння. Внутрішнє психологічне ставлення злочинця до здійснюваних суспільно-небезпечних дій, їх наслідків і інших об'єктивних ознак займає особливе місце у складі злочину як підстави кримінальної відповідальності. Реалізація кримінальної відповідальності без встановлення вини ставить під питання саме існування кримінального права, так як неможливо забезпечити законність, не дотримуючись принципу відповідальності за вину. Без вини немає складу злочину, не може настати кримінальна відповідальність за вчинене суспільно небезпечне діяння.

Те, що вказується законодавцем у диспозиції кримінально-правової норми, підлягає обов'язковому встановленню, бо наявність саме вказаних ознак дають змогу правильній кваліфікації діяння. Відсутність таких ознак у діяннях особи свідчить або про наявність у цьому випадку іншого складу злочину, або про відсутність будь-якого складу злочину взагалі. Тут, як ми бачимо, мотив, мета дій конкретної особи або її емоційний стан є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони вказаних складів злочинів і відсутність цих ознак не дозволяє саме так кваліфікувати діяння відповідної особи.

Саме з урахуванням викладеного спробуємо на прикладі злочину, передбаченого статтею 398 КК України проаналізувати, як співвідносяться між собою теоретичні положення, які характеризують суб'єктивну сторону і законодавчі положення, які характеризують вину та її форми.

В учбовій та спеціальній літературі злочин, передбачений частиною першою статті 398 КК України трактується практично всіма авторами як вчинений з прямим умислом [66, с. 912; 97, с. 517].

Умисел з погляду етимології цього слова являє собою заздалегідь обдуманий план, намір, підготовку злочину з усвідомленням його наслідків. Намір – це задум, бажання зробити що-небудь (умисний – зроблений свідомо). Враховуючи етимологічне значення вживаних законодавцем термінів, можна зробити єдино вірний висновок: якщо особа, вчиняючи які-небудь дії, повністю усвідомлює їхню мету, характер, передбачуваний результат і його можливі наслідки, то вона діє умисно. Таким чином, можна стверджувати, що особа діє умисно в тому випадку, якщо усвідомлює характер своїх дій (бездіяльності) і передбачає їхні можливі наслідки.

Відповідно до статті 24 КК України умисел поділяють на прямий і непрямий. Прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. Непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання.

Вчений-правознавець Р.В. Вереша зазначає, що в ряді випадків законодавець визнає діяння умисними лише при усвідомленні їх протиправності. Це передовсім злочини зі спеціальним суб'єктом, коли на особу покладається виконання або забезпечення дотримання якихось правил та обов'язків [18, с. 133].

Усвідомлення суспільної небезпеки вчинюваних діянь включає уявлення суб'єкта і про ті факультативні ознаки об'єктивної сторони, за яких вчинюється злочин (спосіб, місце, час тощо).

Необхідно відзначити невдалість законодавчих формулювань умислу та необережності, що виражається у відсутності чіткої системи викладу форм вини, пов'язану з виділенням у формах вини інтелектуального та вольового моментів, що викликає численні дискусійні питання та труднощі, які виникають при практичній

застосуванні норм Кримінального кодексу України. По суті, формули вольового моменту вини, викладені в Кримінальному кодексі України, визначають ступінь усвідомлення особою характеру свого діяння і ступінь передбачення особою суспільно небезпечних наслідків свого діяння.

Дослідники стосовно злочину, передбаченого статтею 398 КК України відмічають, що у зазначеній статті КК України відсутні будь-які вказівки на суб'єктивні ознаки, хоча з певною умовністю таку вказівку можна знайти з інтелектуального моменту умислу щодо соціального статусу потерпілого. Разом з тим структура об'єктивної сторони складу злочину посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, і його наслідки вказують на те, що цей злочин може вчинятися умисно. Це підтверджується тим, що інтелектуальним моментом умислу винного має охоплюватися спеціальний статус потерпілого, який є захисником чи представником. Крім того, стосовно прямого умислу можна стверджувати, що вольовий елемент такого умислу, який характеризує спрямованість волі суб'єкта, визначається в законі як бажання настання суспільно небезпечних наслідків. Бажання являє собою прагнення до певного результату. Як ознака прямого умислу бажання полягає в прагненні до певних наслідків. У силу цього бажання пов'язується із суспільно небезпечними наслідками, у яких нанесена певна шкода об'єкту злочину.

Отже, виходячи з перерахованих нами визначень, помсту у кримінально-правовому сенсі можна розуміти як умисну протизаконну дію, спрямовану на заподіяння шкоди іншій особі як відплату за вчинену нею дійсну чи уявну образу, страждання чи матеріальний збиток.

Погроза або насильство щодо захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги за часом може не збігатися із зазначеною діяльністю потерпілого, яка зумовила злочинне діяння. Тобто, вчинення діяння, передбаченого частиною другою і третьою статті 398 КК України відносно захисника чи представника особи (навіть, якщо особа на момент вчинення цього діяння вже не є захисником чи

представником особи), а також вчинення таких дій щодо їх близьких – у зв'язку з їх минулою діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, на наше переконання, також слід кваліфікувати за частиною другою і третьою статті 398 КК України, для чого доцільним було б застосування у диспозиції частин другої і третьої статті 398 КК України формулювання в «в минулому», про що вже йшлося в попередньому розділі.

Якщо ж захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам, заподіяно шкоду не у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, а з інших мотивів (особиста неприязнь, ревності, помста на побутовому ґрунті тощо), відповідальність за статтею 398 КК України виключається. Дії винного потрібно розцінювати як злочин проти життя та здоров'я особи (ст.ст. 121, 122, 125, 129 КК України). Таку саму кримінально-правову оцінку треба робити у разі неусвідомлення винним належності особи, проти якої спрямоване злочинне діяння, до визначеного статтею 398 КК України кола тих потерпілих: захисника чи представника особи або їх близьких родичів.

ВИСНОВОК

Комплексне кримінально-правове дослідження проблем погрози або насильства щодо захисника чи представника особи дозволяє зробити наступні висновки:

1. Вітчизняна історія становлення та розвитку інституту кримінально-правової охорони осіб, що брали участь у правосудді, є явищем більш широким, базовим і попереднім стосовно інституту кримінально-правової охорони захисника чи представника особи, що брали участь у кримінальному процесі у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги.

І тільки Кримінальний Кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 5 квітня 2001 року, передбачив статтею 398 відповідальність за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи, яка поряд зі статтями 397 «Втручання в діяльність захисника чи представника особи», 399 «Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи», 400 «Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги» увійшла до розділу XVIII Особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини проти правосуддя».

2. Під родовим об'єктом злочинів розділу XVIII Особливої частини КК України пропонуємо розуміти встановлений законодавством порядок здійснення правосуддя судом, органами дізнання і досудового слідства, а також органів, що виконують судові вироки, рішення та постанови. Надана пропозиція щодо родового об'єкта злочинів проти правосуддя дозволяє зробити висновок про те, що назва розділу XVIII Особливої частини Кримінального кодексу України вимагає уточнення, тому що не дозволяє визначити спрямованість описаних у ньому злочинів. Представляється, що в назву розділу XVIII необхідно викласти в наступній редакції: «Злочини проти порядку здійснення правосуддя».

Враховуючи особливості українського кримінального законодавства, яке до розділу XVIII Особливої частини КК України відносить і суспільно небезпечні діяння, що об'єднані такою специфічною діяльністю як надання правової допомоги можна говорити про групу злочинів у цьому розділі, спрямованих проти порядку здійснення такої правозахисної діяльності, і поєднаних з незаконним фізичним або

психічним впливом на суб'єктів такої діяльності.

Видовим об'єктом для злочинів, які можна виділити у самостійну групу, що відрізняється єдиною для них ознакою, а, саме, незаконним впливом на суб'єкта, що здійснює діяльність, пов'язану з наданням правової допомоги (статті 397 «Втручання в діяльність захисника чи представника особи», 398 «Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи», 399 «Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи», 400 «Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги» КК України) виступає порядок здійснення такої діяльності захисником чи представником особи, особиста та майнова безпека захисника чи представника особи, які надають правову допомогу та їх близьких родичів.

Безпосереднім об'єктом вчиненого діяння, передбаченого статтею 398 КК України є встановлений законом порядок здійснення уповноваженою особою (захисником чи представником особи) правової допомоги фізичним та юридичним особам в частині захисту їх прав та законних інтересів рамках процесуальних відносин. Додатковим об'єктом цього злочину виступають психічна, фізична недоторканість, здоров'я, власність захисника чи представника особи або їх близьких.

На нашу думку, існує необхідність на законодавчому рівні закріпити положення про кримінально-правову охорону не тільки захисників, представників особи (як фізичної, так і юридичної), але й законних представників, незалежно від галузі (кримінальної, адміністративної, цивільної чи господарської), в якій здійснюється діяльність з надання правової допомоги.

З метою підсилення правового захисту захисників та представників особи від суспільно небезпечного діяння, передбаченого статтею 398 КК України, пропонуємо доповнити диспозицію частини першої цієї статті, після слів: «у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги», словами: «в тому числі і в минулому». На нашу думку, це надасть можливість підсилити і превентивні властивості цієї норми кримінального закону України.

Не утворює складу злочину, передбаченого статтею 398 КК України

заподіяння погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, якщо це не пов'язано з наданням правової допомоги. За наявності підстав такі дії можуть бути кваліфіковані за іншими статтями Особливої частини КК України (зокрема, за статтями 121, 122, 125, 129).

Виходячи із змісту пункту 1 частини першої статті 3 Кримінального процесуального кодексу України, пропонуємо у статті 398 КК України після слів «щодо їх близьких родичів» доповнити словами «та членів сім'ї».

Склад злочину, передбачений частиною першою статті 398 КК України є формальним і вважається закінченим з моменту висловлення однієї із зазначених у цій нормі погроз незалежно від того, чи була погроза потім реалізована і чи мав винний намір її реалізувати.

Склад злочину, передбаченого частиною другою статтею 398 КК України, є матеріальним, те саме стосується частини третьої цієї статті. Якщо у випадку вчинення діяння, спрямованого на вчинення погрози або заподіяння захисникові чи представникові особи або їх близьким родичам тілесних ушкоджень злочинний результат не настає, має місце незакінчена злочинна діяльність. Якщо вчинення діяння, спрямованого на вчинення погрози або заподіяння захисникові чи представникові особи або їх близьким родичам тілесних ушкоджень злочинний результат не настає, має місце незакінчена злочинна діяльність. Причинний зв'язок у діянні, передбаченому статтею 398 КК України підлягає обов'язковому встановленню. Щодо факультативних (додаткових) ознак об'єктивної сторони складу злочину, то діюча редакція статті 398 КК України не містить прямої вказівки на них, отже, значення для кваліфікації вони не мають.

3. Суб'єктом злочину, передбаченого частиною першою статті 398 КК України, може виступати фізична осудна особа (громадянин України, іноземний громадянин, особа без громадянства або з подвійним громадянством), яка до вчинення злочину досягла шістнадцятирічного віку.

Враховуючи, що суспільно небезпечне діяння, передбачене частиною другою та третьою статті 398 КК України є спеціальним видом умисних тілесних ушкоджень середньої тяжкості та тяжких тілесних ушкоджень кримінальній

відповідальності підлягають особи, що вчинили цей злочин у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років.

Власний аналіз діяння, передбаченого частиною першою статті 398 КК України підтвердив традиційну для наукової спільноти позицію, що цей злочин може бути вчинений лише з прямим умислом.

Дослідження надало можливість вважати внутрішніми детермінантами погрози або насильства щодо захисника чи представника особи, а також щодо їх близьких родичів у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги можуть бути, по-перше, мета припинення взагалі або перешкоджання захиснику чи представнику особи у момент посягання або в майбутньому здійснювати діяльністю, пов'язану з наданням правової допомоги. Мотивами вчинення цього злочину з зазначеною метою є, насамперед, такі, що пов'язані з намагання уникнути відповідальності за вчинене. І в даному випадку, доволі поширеним є поєднання таких мотивів з корисливим мотивом, зокрема, при перешкодженні винним виконанню такого рішення суду, яке тягне або може тягнути за собою матеріальні збитки для нього.

Вчинення діяння, передбаченого частиною другою і третьою статті 398 КК України відносно захисника чи представника особи (навіть, якщо особа на момент вчинення цього діяння вже не є захисником чи представником особи), а також вчинення таких дій щодо їх близьких – у зв'язку з їх минулою діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, на наше переконання, також слід кваліфікувати за частиною другою і третьою статті 398 КК України, для чого доцільним було б застосування у диспозиції частин другої і третьої статті 398 КК України формулювання в «в минулому».

Якщо ж захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам, заподіяно шкоду не у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, а з інших мотивів (особиста неприязнь, ревності, помста на побутовому ґрунті тощо), відповідальність за статтею 398 КК України виключається. Дії винного потрібно розцінювати як злочин проти життя та здоров'я особи (статті 121, 122, 125, 129 КК України).

4. Порівняльний аналіз кримінально-правових норм Кримінального кодексу України, які передбачають відповідальність за погрозу або насильство щодо різних категорій уповноважених осіб показав, що, крім статті 398 КК України, відповідальність за погрозу вбивством, насильством, знищенням або пошкодженням майна щодо певних категорій потерпілих встановлено статтями 345, 346, 350, 377 КК України. Треба відзначити, що в цілому вони відповідають тим вимогам, які ставляться перед законодавцем з приводу побудови цього виду норм.

Співвідношення цих норм зі статтею 129 КК України «Погроза вбивством» дає можливість стверджувати, що має місце конкуренція загальної та спеціальної норм, коли є кілька кримінально-правових норм, що містять в собі ознаки, вчиненого особою діяння, але одна з них містить в собі більш загальні ознаки діяння, а інша лише окремий випадок застосування цих ознак. Так загальна норма статті 129 КК України «Погроза вбивством» є поняттям, яке має більшу ступінь узагальнення, що включає в себе багато випадків, а спеціальна норма частини першої статті 398 КК України є одним з таких випадків, тобто, при такому виді конкуренції завжди застосовується спеціальна норма, яка за своїм обсягом є індивідуальним випадком з подібних. Кваліфікувати дії винного в даному випадку слід тільки за статтею 398 КК України, і додаткової кваліфікації за статтею 129 КК України, за погрозу вбивством, не потрібно.

Так само, як і у випадку зі статтею 129 КК України вирішується питання з кримінально-правовою нормою, передбаченої статтею 195 КК України «Погроза знищення майна», яка є загальною для частини першої статті 398 КК України, а також статей 125 «Умисне легке тілесне ушкодження», 122 «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження», 121 «Умисне тяжке тілесне ушкодження», які є загальними для частин другої та третьої статті 398 КК України.

На підставі викладених положень і висновків пропонуються наступні рекомендації *de lege ferenda* (по удосконалюванню кримінального законодавства про погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи), які автор пропонує внести до чинного Кримінального кодексу України:

1. Статтю 398 Кримінального кодексу України викласти в наступній редакції:
«Стаття 398. Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги

1. Погроза вбивством, заподіянням шкоди здоров'ю, викраденням, позбавленням волі або знищенням чи пошкодженням майна щодо захисника чи представника особи, а також щодо їх близьких родичів чи членів сім'ї у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правомірної правової допомоги, в тому числі і в минулому, –

карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Умисне заподіяння захиснику чи представнику особи, їх близьким родичам чи членам сім'ї легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, в тому числі і в минулому, –

карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Умисне заподіяння особам вказаним у частинах першій або другій цієї статті у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, в тому числі і в минулому, тяжкого тілесного ушкодження, –

карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

2. З метою уніфікації термінології в Кримінальному кодексі України необхідно назви статей 397, 399 КК України доповнити словами «у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги».

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) [Електронний ресурс] : Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 р. № 23-рп/2009 // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09>.
3. Аналіз стану здійснення судочинства в 2015 р. (за даними судової статистики) / Верховний Суд України: Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс] // Режим доступу до журн.: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D7F9F72E78DA88ECC2257F730036F282](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D7F9F72E78DA88ECC2257F730036F282).
4. Кавелин К. Основные начала русского судоустройства и гражданского судопроизводства, в период времени от Уложения до Учреждения о губерниях: Рассуждения, написанное для получения степени Магистра Гражданского Законодательства / К. Кавелин. – Москва: В типографии Августа Семена, 1844. – 186 с.
5. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права / М. Ф. Владимирский-Буданов. – [3-е изд., доп.]. – С.-Петербург; Киев: Изд-е Н. Я. Оглоблина, 1900. – 667 с.
6. Дювернуа Н. Л. Источники права и суд в Древней России: Опыты по истории русского гражданского права / Н. Л. Дювернуа. – [науч., репринт. изд.]. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 396 с.
7. Кузьминець О. А. Історія держави і права України: Навч. посіб. / О. А. Кузьминець, В. С. Калиновський, П. А. Дігтяр; Ред.: Я. Ю. Кондратьєв. – К.: Україна, 2000. – 428 с.

8. Заруба В. М. Держава і право Київської та Галицько-Волинської Русі (кінець VIII ст. – початок XIV ст.) / В. М. Заруба. – К.: Істина, 2007. – 128 с.

9. Заруба В. М. Історія держави і права України: навч. посіб для підготовки до іспиту / В. М. Заруба. – Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2003. – 158 с.

10. Шаблистий В. В. Історико-правові аспекти виникнення та встановлення кримінальної відповідальності за погрозу вбивством / В. В. Шаблистий // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 3. – С. 239- 246.

11. Бедрій М. М. Історико-правовий огляд джерел права Київської Русі / М. М. Бедрій // Молодий вчений. – 2014. – № 8 (11). – С. 179-184.

12. Агджаев Э. М. Историческое развитие законодательной регламентации цели в преступлениях против правосудия в дореволюционный период / Э. М. Агджаев // Актуальные вопросы борьбы с преступлениями. – 2015. – № 1. – С. 25-28.

13. Рігельман О. І. Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі / О. І. Рігельман. – К.: Либідь, 1994. – 768 с.

14. Права, по которым судится малороссийский народ, высочайшим всепресветлейшей, державнейшей Великой государыни Императрицы Елисаветы Петровны, Самодержицы Всероссийской, Ее императорского священнейшего Величества повелением: Из трех книг, а именно: Статуса Литовского, Зерцала Саксонского и приложенных при том двух прав, также из книги Порядка, по переводе из польского и латинского языков на российский диалект в едину книгу сведенные, в граде Глухове, лета от Рождества Христова / [Под ред. и с приложением исследования о сем Своде и о законах, действовавших в Малороссии А. Ф. Кистяковского]. – Киев: Университетская типография И. И. Завадского, 1879. – 844 с.

15. Права, за якими судиться малоросійський народ / Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронний ресурс] // Режим доступу до журн.: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.

16. Яковлів А. Український кодекс 1743 року «Права, по котрым судится малоросійській народ»: Його історія джерела та систематичний виклад змісту / А. Яковлів. – Мюнхен: Заграва, 1949. – 210 с.

17. Грибунов О. П. Уголовная ответственность за применение насилия в отношении представителя власти: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Грибунов Олег Павлович. – Санкт-Петербург, 2003. – 224 с.

18. Штелик С.П. Про окремі аспекти розвитку інституту судових інстанцій на теренах України до судової реформи 1864 року [Електронний ресурс] С. П. Штелик // Часопис Академії адвокатури України. – 2011 – № 11. – Режим доступу: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/489>.

19. Святоцька В. Інститут присяжних повірених на території України за судовими статутами 1864 р. / В. Святоцька // Право України. – 2009. – № 8. – С.147–153.

20. Российское законодательство X - XX веков: В 9 т. / Отв. ред.: Чистяков О. И. – М.: Юридическая литература, 1984. – Т. 6: Законодательство первой половины XIX века. – 1988. – 432 с.

21. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года. – [17-е изд., пересмотр. и доп., неофициальное.]. – С.-Петербург: Издание Н. С. Таганцева, 1913. – 1226 с.

22. Уголовное уложение 22 марта 1903 г.: С мотивами, извлеченными из объяснительной записки редакционной комиссии представления Мин. Юстиции в Государственном Совете и журналов – особого совещания, особого присутствия департаментов и общего собрания Государственного Совета. – С.-Петербург: Издание Н. С. Таганцева, 1904. – 1124 с.

23. Белогриц-Котляревский Л. С. Преступления государственные (политические, против порядка управления и по службе). Записки по уголовному праву / Л. С. Белогриц-Котляревский. – Киев: Южнорус. книгоизд-во Ф.А. Югансона, 1904. – 43 с.

24. Курс уголовного права: В 5-ти т. / [Борзенков Г. Н., Зубкова В. И., Кузнецова Н. Ф. и др.]; Под ред. Г. Н. Борзенкова, В. С. Комиссарова. – М.: Зерцало, 1999-2002. – Т. 5: Особенная часть. – 2002. – 512 с.

25. Таганцев Н. С. Уголовное уложение 22 марта 1903 г.: С мотивами, извлеченными из объяснительной записки редакционной комиссии представления Мин. Юстиции в Государственном Совете и журналов-особого совещания, особого присутствия департаментов и общего собрания Государственного Совета / Н. С. Таганцев. – С.-Петербург: Издание Н. С. Таганцева, 1904. – 1124 с.

26. Шарапов Р. Д. Физическое насилие в уголовном праве / Р. Д. Шарапов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 297 с.

27. Фойницкий И. Я. Курс уголовного права: Часть особ.: Посягательства личные и имущественные / И. Я. Фойницкий, орд. проф. С.-Петерб. ун-та. – [6-е изд.]. – Санкт-Петербург: тип. М. М. Стасюлевича, 1912. – 451 с.

28. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна. Курс лекцій / Микола Йосипович Коржанський. – К.: Атіка, 2001. – 432 с.

29. III Універсал Української Центральної Ради // Парламентаризм в Україні [Електронний ресурс] // Режим доступу до журн.: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-3.html>.

30. Генеральний Суд УНР: «Іменем Української Народної Республіки» / Я. М. Романюк, І. Б. Іванченко // Вісник Верховного суду України. – 2015. – № 12 (184). – С. 40-45.

31. Історія судоустрою України // Energy.gift – безкоштовна онлайн енциклопедія [Електронний ресурс] // Режим доступу до журн.: http://energy.gift/istoriya-sudoustroyu-ukraini_11970569.html.

32. Уголовное право России. Практический курс: учебно-практическое пособие: учебник для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / [Адельханян Р. А., Аминов Д. И., Ансимов Ю. Н. и др.]; под общ. ред. А. И. Бастрыкина; под науч. ред. А. В. Наумова. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – Москва: Волтерс Клувер, 2007. – 783 с.

33. О суде: Декрет Совета Народных Комиссаров РСФСР от 24 ноября 1917 года [Электронный ресурс] / Библиотека нормативно-правовых актов Союза Советских Социалистических Республик // Режим доступа до журн.: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_39.htm.

34. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины за 1919. № 1-23, 25-38. – Киев: Т-во «Печатня С. П. Яковлева», Золотоворотская. –1919. – № 11. – 580 с., с. 156-164. [Электронный ресурс] / Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського // Режим доступа до журн.: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_mi/cgiirbis_64.exe.

35. Історія держави і права України : підруч.: у 2 т. / [Гончаренко В. Д., Рогожин А. Й., Святоцький О. Д. та ін.]; за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – Т. 2. –2003. – 580 с.

36. Ярмыш А. Становление основ советского права (1917–1920) / А. Ярмыш // Право Украины. – 2013. – № 1. – С. 301-312.

37. Гусева В. П. Інститут захисту в кримінальному процесі УСРР у 1917-1921 роках / В. П. Гусева // Часопис Академії адвокатури України. – 2010. – № 2. – С. 1-5 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/Chaau/2010-2/10gvpuvr.pdf.

38. Уголовный кодекс с алфавитно-предметным указателем. – М.: Юридическое издательство наркомюста РСФСР, 1925. – 110 с.

39. Мірошніченко С. Злочини проти правосуддя за кримінальними кодексами радянської доби (історико-правовий аналіз) / С. Мірошніченко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 2. – С. 55-59.

40. Положення про адвокатуру // Зібрання узаконень та розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. – 1922. – № 43. –Ст. 630.

41. Про організацію Губернських колегій захисників при Губраднарсудах : інструкція НКЮ УСРР від 14 листопада 1922 року / Бюлетень НКЮ. – 1922. – № 15. – С. 121–123.

42. Святоцький О. Д. Адвокатура України: Навч. посіб. для студентів юрид. вищих навч. закладів і фак / О. Д. Святоцький, М. М. Михеєнко. – К.: Ін Юре, 1997. – 224 с.

43. Основные начала уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик: Постановление Президиума ЦИК СССР от 31 октября 1924 года [Электронный ресурс] / Библиотека нормативно-правовых актов Союза Советских Социалистических Республик // Режим доступа до журн.: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_2237.htm.

44. Кримінальний кодекс УСРР: у редакції 1927 року: [3-є офіц. вид.]. – Х.: Юридичне Видавництво Наркомюсту УСРР, 1927. – 109 с.

45. Утевский Б. С. Уголовное право / Б. С. Утевский; [отв. ред.: П. И. Кудрявцев]. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Госюриздат, 1950. – 279 с.

46. Советское уголовное право. Общая часть: Учебник / [Гальперин И. М., Дурманов Н. Д., Карпец И. И. и др.]; под ред.: Н. Д. Дурманова, Г. А. Кригера, В. Н. Кудрявцева, В. Д. Меньшагина. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1974. – 445 с.

47. Святоцький О. Д. Адвокатура в юридичному механізмі захисту прав громадян (історико-правове дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / О. Д. Святоцький. – Харків, 1995. – 36 с.

48. Про затвердження Положення про адвокатуру Української РСР: Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 25 вересня 1962 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1962. – № 39. – Ст. 494.

49. Кримінальний кодекс Української РСР / [Міністерство юстиції УРСР; ред. С. Касович]. – К.: Держполітвидав, 1961. – 133 с.

50. Квасневська Н. Кримінальне законодавство України про злочини проти правосуддя / Н. Квасневська // Вісник прокуратури. – 2009. – № 4. – С. 116-123.

51. Щасний А. Історичний аспект кримінально-правової протидії постановлення судьями завідомо неправосудного вироку / А. Щасний // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2009. – № 3. – С. 100-115.

52. Советское уголовное право. Часть особенная: Учебник / [Бородин С. В., Владимиров В. А., Гришанин П. Ф., Загородников Н. И. и др.]; Под ред. В. А. Владимирова, Н. И. Загородникова, М. И. Якубовича. – М.: Юрид. лит., 1965. – 488 с.

53. Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / [Александров Ю. В., Андрушко П. П., Андрусив Г. В. и др.]; отв. ред. Яценко С. С., Шакун В. И. – К.: Правові джерела, 1998. – 1088 с.

54. Про затвердження Положення про адвокатуру Української РСР: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 31 жовтня 1980 р. № 1050-Х [Електронний ресурс] // Ліга: Закон. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/T801050.html.

55. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3781-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – ст. 50.

56. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – ст. 131.

57. Кримінальне право України. Особлива частина. Підручник для студентів юрид. вузів та факультетів / [Андрусів Г. В., Андрушко П. П., Лихова С. Я. та ін.]; за ред. П. С. Матишевського, С. С. Яценка, П. П. Андрушка. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 896 с.

58. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник [Александров Ю. В., Дудоров О. О., Клименко В. А. та ін.]; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – [вид. 2-є, переробл. та доп.] – К.: Атіка, 2008. – 712 с.

59. Восьний В. І. Особливості кваліфікації злочинів при конкуренції кримінально-правових норм (на прикладі ст.129 КК України та ч.1 ст.345 КК України) / В. І. Восьний // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 130–133 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11vvikku.pdf>.

60. Восьний В. І. Особливості кваліфікації злочинів при конкуренції кримінально-правових норм (на прикладі ст.129 КК України та ч.1 ст.345 КК

України) / В. І. Возьний // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 130–133 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11vvikku.pdf>.

61. Осадчий В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності: монографія / В. І. Осадчий. – К.: Атіка, 2004. – 336 с.

62. Горелик А. С. Конкуренция уголовно-правовых норм : Учебное пособие / Александр Соломонович Горелик. – [2-е изд., испр. и доп.] – Красноярск, 1998. – 106 с.

63. Давидович І. І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадськості, які охороняють правопорядок: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Давидович Ірина Ігорівна. – К., 2007. – 253 с.

64. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Бойко А. М., Брич Л. П., Грищук В. К. та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [7-ме вид., переробл. та доповн.]. – К. : Юридична думка, 2010. – 1288 с.

65. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [4-те вид., переробл. і допов.]. – Х. : Право, 2010. – 608 с.

66. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / [Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – [5-те вид., допов.]. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина. – 2013. – 1040

67. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України): Монографія / С. Я. Лихова. – К.: Київський університет, 2006. – 573 с.

68. Курс уголовного права: Общая часть: Учебник: в 2 т. / [Борзенков Г. Н., Комиссаров В. С., Крылова Н. Е., Кузнецова Н. Ф. и др.]; под ред.: Кузнецовой Н. Ф., Тяжкова И. М. – М.: Зерцало, 1999. – Т. 1: Учение о преступлении. – 1999. – 592 с.

69. Уголовное право Украины. Общая часть: Учебник / [Е. Н. Алиева, Л. К. Гаврильченко, Т. А. Гончар, Л. Д. Закруа, Е. Н. Миколенко, с. Н. Кучанский и др.]; отв. ред Е. Л. Стрельцов. – Х.: Одиссей, 2009. – 344 с.

70. Емельянов В. П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование / В. П. Емельянов. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 291 с.

71. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І Тютюгін та ін.]; За ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [4-е вид., перероб. і допов.]. – Х.: Право, 2010. – 456 с.

72. Воронцов А. В. Родовий об'єкт злочинів проти правосуддя: шляхи удосконалення [Електронний ресурс] / А. В. Воронцов // Південноукраїнський правничий часопис. – 2014. – № 2. – С. 41-44. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2014_2_14.

73. Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б. С. Никифоров. – М.: Госюриздат, 1960. – 229 с.

74. Федоров М. И. Понятие объекта преступления по советскому уголовному праву / М. И. Федоров // Ученые записки. – Пермь: Изд-во Перм. ун-та. – 1957. – Т. 11: Вып. 4: Кн. 2. – С. 180-194.

75. Фролов Е. А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления / Е. А. Фролов // Сборник научных трудов. – Выпуск 10. – Свердловск: Свердловский юридический институт, 1969. – С. 184-225.

76. Тацкий В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В. Я. Тацкий. – Харьков: Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1988. – 198 с.

77. Кругликов Л. Л. Еще раз к вопросу о делении объектов по вертикали / Л. Л. Кругликов // Материалы VI российского конгресса уголовного права «Уголовное право: истоки, реали, переход к устойчивому развитию» (Москва, 26-27 мая 2011 года). – М: Проспект, 2011. – 888 с.

78. Кашкаров О. О. Класифікація злочинів, передбачених розділом XV кримінального кодексу України на підставі об'єкту злочину [Електронний ресурс]

/ О. О. Кашкаров // Кримський юридичний вісник. – 2009. – Вип. 3 (7). – Режим доступу до журн.: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Kyuv/2009_3/14.pdf.

79. Бокоч І. М. До проблеми визначення видового об'єкта злочинів проти правосуддя, що вчиняються працівниками правоохоронних органів під час провадження досудового розслідування / І. М. Бокоч // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 307-310.

80. Власов И. С. Ответственность за преступления против правосудия / И. С. Власов, И. М. Тяжков. – М. : Юрид. лит., 1968. – 134 с.

81. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / [А. П. Бабий, І. С. Доброход, Ю. А. Кармазин, В. О. Корнієнко, Г. В. Загіка, О. С. Козерацька та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України Є. Л. Стрельцова. – Х.: Одіссей, 2009. – 496 с.

82. Савченко А. В. Сучасне кримінальне право України: курс лекцій / А. В. Савченко, В. В. Кузнецов, О. Ф. Штанько. – [2-е вид.]. – К.: Паливода А. В., 2006. – 636 с.

83. Уголовное право Украины. Особенная часть: учебник / [А. П. Бабий, И. С. Доброход, Е. С. Кармазин, А. В. Загика, Е. С. Козерацкая, Д. И. Крупко и др.]; отв. ред Е. Л. Стрельцов. – 5-е изд., доп. и перераб. – Х.: Одиссей, 2009. – 544 с.

84. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.]; За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — Х.: Право, 1997. – 544 с.

85. Бажанов М. И. Уголовное право Украины: Общая часть / М. И. Бажанов. – Днепропетровск: Пороги, 1992. – 167 с.

86. Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н. И. Коржанский. – М.: Изд-во Акад. МВД СССР, 1980. – 248 с.

87. Грищук В. К. Загальний, родовий та безпосередній основні об'єкти злочинів проти життя і здоров'я людини / В. К. Грищук // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ [збірник]. – Львів, 2002. – С. 77-78.

88. Советское уголовное право. Общая часть: Учебник / [Гальперин И. М., Дурманов Н. Д., Карпец И. И. и др.]; под ред.: Н. Д. Дурманова, Г. А. Кригера, В. Н. Кудрявцева, В. Д. Меньшагина. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1974. – 445 с.

89. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М. В. Сенаторов. – Х., 2005. – 20 с.

90. Яни П. Законодательное определение потерпевшего от преступления / П. Яни // Российская юстиция. – 1995. – № 4. – С. 40-41.

91. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

92. Присяжнюк Т. І. Інститут потерпілого у кримінальному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Т. І. Присяжнюк. – К., 2006. – 20 с.

93. Веніамінова А. Моральна шкода: практичні аспекти доказування її наявності [Електронний ресурс] / А. Веніамінова // Юридичний журнал. – 2003. – № 6. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=258>.

94. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / [В. І. Борисова, О. В. Дзера, А. С. Довгерт та ін.]. – К.: Істина. – 928 с.

95. Про адвокатуру та адвокатську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.

96. Трушківська Л. В. Захисник у кримінальному провадженні як потерпілий від злочинів, передбачених ст.ст. 397-400 КК (з огляду на положення кримінального процесуального кодексу України 2012 року та закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [Електронний ресурс] / Л. В. Трушківська // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування

України. Серія : Право. – 2012. – Вип. 173(3). – С. 265-269. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_prav_2012_173\(3\)_40](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_prav_2012_173(3)_40).

97. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [4-те вид., переробл. і допов.]. – Х. : Право, 2010. – 608 с.

98. Про державну виконавчу службу [Електронний ресурс] : Закон України від 24 березня 1998 р. № 202/98-ВР // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/paran251#n251>.

99. Коментар до Конституції України / [Авер'янов В. Б., Бойко В. Ф., Борденюк В. І. та ін.]; за ред. А. І. Осауленка. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. – 376 с.

100. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/page?text=%E1%EB%E8%E7%FC%EA>.

101. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/paran378#n378>.

102. Цивільний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

103. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; За ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [4-е вид., перероб. і допов.]. – Х.: Право, 2010. – 456 с.

104. Словник-довідник з культури української мови / [Д. Г. Гринчишин, А. О. Капелюшний, О. А. Сербенська, З. М. Терлак]. – Львів: Фенікс, 1996. – 368 с.

105. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 1998-2004. – Т. 5: П-С. – 2003. – 733 с.

106. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>.

107. Словник української мови: в 11 т. / голов. редкол.: Білодід І. К. [та ін.]). – К.: Наукова думка, 1970-1980. – Т. 7: Поїхати—Приробляти. – 1976. – 723 с.

108. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0255-95>.

109. Волженкин Б. В. Ответственность за взяточничество. Социально-правовые и криминологические проблемы / Б. В. Волженкин, В. Е. Квашиш, с. Ш. Цагикян. – Ереван : Айастан, 1988. – 200 с.

110. Уголовный кодекс Литовской Республики / [науч. ред. В. Павилониса ; предисл. Н. И. Манцева ; вступ. ст. В. Павилониса, А. Абрамовичюса, А. Дракшене ; пер. с лит. В. П. Казанскене]. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 468 с.

111. Уголовный (Пенитенциарный) кодекс Эстонской Республики // Правовые акты Эстонии. – 2005. – № 17. – С. 1103–1220.

112. Уголовный кодекс Республики Молдова. Принят Парламентом Республики Молдова 18 апереля 2002 года, введен в действие 21 июня 2002 года. С изменениями и дополнениями на 19 декабря 2002 года / [вступ. ст. А. И. Лукашов]. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 408 с.

113. Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень: Закон України від 11 червня 2009 р. № 1507-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 45. – ст. 692.

114. Про безоплатну правову допомогу [Електронний ресурс] : Закон України від 02 червня 2011р. № 3460-VI // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.

115. Про психіатричну допомогу [Електронний ресурс] : Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1489-III. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>.

116. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / [Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – [5-те вид., допов.]. – Х. : Право, 2013. – Т. 1 : Загальна частина / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]. – 2013. – 376 с.

117. Лунеев В. В. Субъективное вменение / Виктор Васильевич Лунеев. – М. : Спарк, 2000. – 70 с.

118. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Навч. посіб. / Роман Вікторович Вереша. – [2-ге вид., перероб. та доп.]. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 320 с.

119. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину: монографія / А. В. Савченко. – К.: Атіка, 2002. – 144 с.

120. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Павло Львович Фріс. – К.: Атіка, 2004. – 488 с.

121. Соловьёв В. О. О мотиве мести за государственную или общественную деятельность как о мотиве преступления, предусмотренного Особенной частью Уголовного кодекса Российской Федерации / В. О. Соловьёв // Известия Юго-Западного государственного университета. Серия: История и право. – 2012. – № 2-1. – С. 144-149.

Студент

_____ (підпис)

Морозовський М.В.
(прізвище та ініціали)